

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BIOTEISĖS KATEDRA

SANDRA MEŠKAUSKAITĖ
BIOTEISĖS STUDIJOS

EKSPERIMENTŲ SU GYVŪNAIS TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas
doc. dr. Jonas Juškevičius

Konsultantas
lekt. Indrė Špokienė

Vilnius, 2007

TURINYS

IVADAS	4
1. ISTORINIAI - FILOSOFINIAI EKSPERIMENTŲ SU GYVŪNAIS ASPEKTAI.....	6
1.1. Istorinė eksperimentų su gyvūnais raida	6
1.2. Gyvūnų statuso teorijos	10
1.3. Požiūriai į eksperimentus su gyvūnais.....	13
2. EKSPERIMENTAI SU GYVŪNAIS: TEISINIS REGLAMENTAVIMAS IR INSTITUCINIS UŽTIKRINIMAS	17
2.1. Tarptautiniai teisės aktai, reglamentuojantys eksperimentus su gyvūnais Europoje.....	17
2.2. Lietuvos Respublikos teisės aktai eksperimentų su gyvūnais srityje	25
2.3. Lietuvoje veikiančios institucijos ir organizacijos eksperimentų su gyvūnais srityje.....	28
2.4. Laboratorinių (eksperimentinių) gyvūnų naudojimo etikos komitetai	36
2.5. Laboratorinių (eksperimentinių) gyvūnų mokslo institucijos	41
3. EKSPERIMENTUOSE NAUDOJAMŲ GYVŪNŲ SKAIČIUS IR KANČIOS MAŽINIMO GALIMYBĖS	44
3.1. Eksperimentų su gyvūnais tipologija.....	44
3.2. Alternatyvūs metodai.....	47
3.3. Anestezija, analgezija	48
3.4. Eutanazija	49
IŠVADOS	52
SANTRAUKA	53
SUMMARY	54
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	55

Raktiniai žodžiai: eksperimentiniai gyvūnai, gyvūnų gerovė, alternatyvūs metodai, laboratorinių gyvūnų mokslas, 3R.

Anotacija. Šiame magistro darbe apžvelgiamas požiūrio formavimasis į eksperimentuose naudojamų gyvūnų apsaugą. Nagrinėjami tarptautiniai ir Lietuvos Respublikos teisės aktai, reglamentuojantys eksperimentus su gyvūnais. Aptariami institucijų, atsakingų už eksperimentinių gyvūnų gerovę, sudarymas ir veikla. Pateikiami eksperimentuose naudojamų gyvūnų kančios mažinimo būdai ir naudojimo alternatyvos.

Key words: experimental animals, the wellbeing of the animals, alternative methods, laboratory animal science, Three Rs.

Annotation. In this master paper the formation of the view to the experimental animals' protection is analyzed. International and the Republic of Lithuania's legislation which fine-tunes the experiments with animals are disputed. The formation and activity of institutions that are responsible for the experimental animals' wellbeing are studied. The alternatives of animals' usage in the experiments and the reduction of anguish are proposed.

IVADAS

Eksperimentai su gyvūnais visame pasaulyje yra atliekami jau daugybę metų, o pasiekti rezultatai yra stulbinantys. Turbūt retas iš mūsų vaistais numalšinęs skausmą, išgijęs po ligos, sėkmingai pabudęs ir pasveikęs po chirurginės operacijos ar naudodamas kosmetikos priemones, susimąsto, kad dėkingas turi būti ne tik medikams, vaistininkams ar mokslininkams, bet ir gyvūnams. Kodėl? Todėl, kad pastarųjų šimtmečių sėkmingi biologiniai bei medicininiai tyrimai buvo atlikti ir geriausi gydymo metodai pasiekti kaip tik remiantis eksperimentų su gyvūnais duomenimis.

Šiais, mokslo ir technologijų pažangos, laikais eksperimentus su gyvūnais ima keisti alternatyvūs metodai. Tačiau vis dar išlieka sričių, kurias iširti ir tobulinti galima tik panaudojant gyvus organizmus. Sužinoti vaistų poveikį, nustatyti cheminių medžiagų saugumą, tobulinti chirurginę techniką ar ligų gydymą – visa tai daroma tik atliekant eksperimentus su gyvūnais. Eksperimentuose paaukotų gyvūnų dėka, daugelis žmonių gali gyventi, džiaugtis pagerėjusia gyvenimo kokybe.

Šiandien galima dar daugiau: mokslininkai suteikė galimybę alergiškiems žmonėms auginti kates, išvesdami antialergiškų kačių veislę. Tačiau ar tikrai visada mokslininkai eksperimentus su gyvūnais atlieka pagrįstai, o ne pildydami žmonių užgaidas ar norėdami išgarsėti, tapti turtingais?

Šiuo metu jau daugelyje pasaulio šalių yra priimti eksperimentus su gyvūnais reglamentuojantys teisės aktai. Jų pagrindinis tikslas – užtikrinti eksperimentuose naudojamų gyvūnų apsaugą ir tinkamą elgesį su jais.

Šiame magistro darbe bus nagrinėjami tarptautiniai teisės aktai, reglamentuojantys eksperimentus su gyvūnais ir Lietuvos Respublikos teisės aktai, reglamentuojantys eksperimentus su gyvūnais. Bus analizuojama ar nėra prieštaravimų tarp nacionalinių ir Europos Sąjungos teisės aktų; ar galiojantys teisės aktai atspindi realią situaciją eksperimentų su gyvūnais srityje, o gal laikas juos tobulinti. Taip pat bus analizuojama, kokią veiklą vykdo institucijos, atsakingos už eksperimentinių gyvūnų gerovę.

Magistro darbo tikslas ir uždaviniai. Šio magistro darbo tikslas – išnagrinėti eksperimentų su gyvūnais teisinio reglamentavimo svarbą ir būtinumą.

Tikslui pasiekti darbe keliami tokie uždaviniai:

1. Apžvelgti požiūrio formavimąsi į eksperimentuose naudojamų gyvūnų apsaugą.
2. Išanalizuoti Europos Sąjungoje ir Lietuvos Respublikoje galiojančius teisės aktus, reglamentuojančius eksperimentus su gyvūnais.

3. Išnagrinėti eksperimentų su gyvūnais teisinio reglamentavimo institucinį užtikrinimą Lietuvoje bei užsienio šalyse.
4. Pateikti eksperimentinių gyvūnų kančios mažinimo būdų ir naudojimo alternatyvų pavyzdžius.

Magistro darbo objektas. Šio magistro darbo objektas – praktinio elgesio su eksperimentiniais gyvūnais atitikimas teorinėms teisės aktų nuostatomis.

Tyrimo metodai. Rašant šį magistro darbą naudoti sisteminės analizės, dokumentų analizės bei apibendrinimo metodai.

Hipotezė – eksperimentinių gyvūnų gerovę ir saugų eksperimentų atlikimą užtikrina eksperimentus su gyvūnais reglamentuojantys teisės aktai, sukurti bendradarbiaujant mokslininkams, gyvūnų gerovės specialistams, politikams bei visuomenės atstovams.

Magistro darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, trys dalys suskirstytos į poskyrius bei išvados. Pateikiami literatūros sąrašas ir magistrinio darbo santrauka lietuvių ir anglų kalbomis (summary).

1. ISTORINIAI - FILOSOFINIAI EKSPERIMENTŲ SU GYVŪNAIS ASPEKTAI

1.1. Istorinė eksperimentų su gyvūnais raida

Manoma, jog pirmieji eksperimentai su gyvūnais buvo atliekami antikinėje Graikijoje. Pirmajame medicinos rankraštyje - „Corpus Hippocraticum“ (apie 400 m. pr. m. e.) - aprašyti keli gyvūnų panaudojimo pavyzdžiai¹. Gyvūnai buvo naudojami tam, kad būtų galima geriau suprasti žmogaus kūno funkcijas, fiziologiją, sužinoti apie ligas ir jų gydymo būdus bei medikamentus. To meto mokslininkai iškėlė hipotezę, kad žmonių ir gyvūnų organizmai panašūs, todėl tai, kas atrasta eksperimentuose su gyvūnais, galima pritaikyti ir žmonėms. Senovės Romos gydytojas Klaudijus Galenas (130–200 m.) gyvūnų skrodimo duomenis panaudojo žmogaus kūno sandarai aprašyti ir pirmasis pradėjo biologinius eksperimentus su gyvūnais². Jis tyrinėjo arterinę kraujotaką, darydamas eksperimentus su kiaulėmis ir beždžionėmis. Šie jo eksperimentai buvo svarbūs ne tik to meto, bet ir vėlesnei medicinos praktikai. Daugelį metų po Galeno, medicinos mokslo padėtis praktiškai nekito dėl susiklosčiusių politinių - socialinių aplinkybių ir tik XV a. atsiranda duomenų, kad sąstingis medicinos moksle baigiasi³.

Nuo XVI a. eksperimentai su gyvūnais ypač išplito medicinos mokyklose Italijoje (katalikų bažnyčia uždraudė žmonių skrodimus, kurie būtų galėję prisidėti prie biologinių ir fiziologinių žinių apie ligas, todėl buvo naudojami gyvūnai)⁴. Didžioji dalis medicinos istorikų sutinka, kad ankstyvosios žinios apie žmogaus fiziologiją atėjo iš to, kad buvo studijuojami gyvūnai (1628 m. W. Harwey's pademonstravo kraujo cirkuliaciją, 1667 m. R. Hooke's - plaučių funkcionavimą, 1733 m. S. Hale's – kraujo spaudimo matavimą)⁵. Šiam požiūriui atsirado ir prieštaraujančių, kurie teigė, jog eksperimentai su gyvūnais duoda žinių tik apie juos, bet ne apie žmones, ir kad tokie eksperimentai visai nebuvo būtini ir reikalingi medicinos progresui. Klinikiniai stebėjimai su žmonėmis iš esmės patvirtino tuos atradimus, kurie buvo padaryti eksperimentuose su gyvūnais.

Studijos apie gyvūnus plėtėsi XVII – XVIII a., o su jomis daugėjo ir eksperimentų su gyvūnais⁶. Tuo metu dar nebuvo atrasti anestetikai, todėl didžioji dalis eksperimentų vyko be nuskausminimo. Tokia praktika patiko ne visiems ir imta kalbėti, kad atlikti eksperimentus su

¹ Rukšėnas O., Bukelskienė V. Eksperimentai su gyvybe: paminklas nežinomai pelei // SPECTRUM, VU žurnalas 1 (4) 2006. P.5.

² Ten pat.

³ Šimkevičienė V., Rukšėnas O. Laboratorinių gyvūnų mokslo pagrindai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P. 8.

⁴ The ethics of research involving animals. Nuffield council on Bioethics. 2005. P.15.

⁵ Ten pat.

⁶ Ten pat.

gyvūnais tokiu būdu yra žiauru ir nehumaniška. Nerimas buvo išreikštas skirtingais būdais: 1713 m. viename Anglijos laikraštyje buvo išspausdinta A. Pope esė prieš žiaurumus eksperimentų metu; 1751 m. W. Hogarth's sukūrė graviūras, kurias pavadino „Keturios žiaurumo stadijos“. Buvo bijoma, kad tokia nepagarba gyvūnams, demoralizuos pačius žmones, „toks žiaurumas pavogs žmonių širdis“ (T. Percival)⁷. Dalis mokslininkų, palaikiusių eksperimentus su gyvūnais, pripažino, kad eksperimentai sukelia skausmą ir kančią, bei teigė, jog reikia kažką daryti, kad tai būtų sumažinta. Taip pat buvo pripažinta, kad gyvūnai turi tokias savybes ir gebėjimus, kurie anksčiau buvo priskiriami tik žmonėms: gebėjimas išmokti, prieraišumo jausmas, jautrumas skausmui, baimė, džiaugsmas, rūpestis, ilgesys. M. Hall (1783 – 1855 m.), norėdamas sukelti debatus šiuo klausimu, išklėle tokius penkis principus⁸:

- 1) eksperimentus su gyvūnais galima atlikti tuomet, kai nėra alternatyvos;
- 2) visi tyrimai turi būti kiek galima tikslesni;
- 3) reikia vengti pakartotinių eksperimentų;
- 4) reikia mažinti gyvūnams sukiamą kančią;
- 5) reikia išsamiai ir detaliai aprašyti tai, kas paaiškėjo eksperimento metu.

XIX a. požiūris į gyvūnus ėmė keistis: buvo bandoma apriboti žmogaus veiksmus išnaudojant gyvūnus ir plėsti gyvūnų moralines teises, o 1802 m. Prancūzijoje buvo paskirta premija tam, kas geriausiai atsakys į klausimą - kiek žiaurumas, praktikuojamas su gyvūnais veikia gyventojų dorovę⁹?

Yra duomenų, kad apie 1840 m. prancūzų fiziologas P.J. M. Flourens'as bandymo metu sukūrė narkozę¹⁰. 1860 m. atsiranda anestetikai, taip pat pradėdamos naudoti eteris arba chloroformas, kurie sumažina gyvūnų skausmą eksperimentų metu¹¹. Imta prižiūrėti ar mokslininkai atlieka eksperimentus naudodami nuskausminimo priemones. Taigi, dėmesys eksperimentiniams gyvūnams išaugo, imta rūpintis jų gerove. Reiktų atkreipti dėmesį į tai, kad priemonės skausmui malšinti, kai kurie tyrinėtojai eksperimentuose su gyvūnais naudojo ir tada, kai to dar nereikalavo gyvūnus saugantys įstatymai.

1878 m. fiziologas Ranke rašė taip: „... daug kartų buvo pareikšta nuomonė ir net įstatymų pripažinta, kad fiziologiniai gydytojų bandymai su gyvūnais, vadinamoji vivisekcija (gyvo bandomojo gyvūno operavimas), yra bjaurus, mokslą, kaip ir specialiuosius gydymo tikslus, mažai skatinantis žiaurumas. Žiaurūs bandymai su gyvais gyvūnais turi būti būtinai draudžiami ir peikiami, jei tyrėjas juos atlieka dėl žinių godulio. Tačiau ne visais atvejais. Pvz.,

⁷The ethics of research involving animals. Nuffield council on Bioethics. 2005. P. 17.

⁸Ten pat.

⁹Ten pat.

¹⁰Weiss Ch. Medicininiai bandymai su gyvūnais// Engelhart D. Praktinės medicinos etika: medicininių disciplinų spektras. – Vilnius: Žiburio leidykla, 1997. P. 34.

¹¹The ethics of research involving animals. Nuffield council on Bioethics. 2005. P.18.

varlė, „tylusis fiziologijos draugas“, turi būti išskrosta tam, kad būtų galima tyrinėti galvanizacijos taisykles bei jų poveikį gyvam ir sergančiam organizmui. Tačiau mokslo ir technikos, kenčiančių žmonių gydymo labui šios fiziologijos aukos nėra veltui išskrostos – tai įrodyta ir gamtos mokslo diletantams [...], kiek dar būtų praėję laiko, kol būtų išnagrinėtos nervo savybės, kiek dar būtų dėta medicininių pastangų siekiant sugrąžinti sutrikusio žmogaus veiklą, jei Galvanis nebūtų atlikęs bandymo su preparuota varle, kurią jis pritvirtino prie savo vasarnamio grotelių, norėdamas iširti audros elektros poveikį?

Ne mažiau piktnaiviai žiaurūs kraujo perpylimo fiziologiniai bandymai su gyvais gyvūnais. Kiek daug išgelbėta žmonių, naudojant šių bandymų duomenis. Bet tie maži, nežinantiesiems atrodantys menkaverčiai kraujo perpylimo technikos laimėjimai, kurie buvo gauti atliekant daug bandymų, [...] pagaliau naudingi žmonėms¹². Kaip matome iš šios citatos ir pats fiziologas pripažįsta, kad vivisekcija yra žiaurus dalykas, bet jei kalbama apie žmonių gyvybę ir sveikatą – gyvūnų gyvybės yra aukojamos.

Dėl vivisekcijos panaikinimo XIX a. antroje pusėje ėmė kurtis antivivisekcinės organizacijos. Pirmoji antivivisekcinė organizacija „Viktorijos gatvės draugija“ (angl. Victoria Street Society) įkurta Jungtinėje Karalystėje 1875 metais¹³. Šiuo metu gyvūnų gynimo organizacijų yra visame pasaulyje, tai rodo, kad žmonėms nėra vis vien ir jie reaguoja į nehumanišką elgtis su gyvūnais. Gal būt žmonėms dažniau reiktų prisiminti „biblinę pasaulio sukūrimo istoriją, pagal kurią ir gyvūnai yra Dievo kūriniai, ir bažnyčios tarnų, pvz., šventojo Pranciškaus Asyžiečio požiūris į juos, kaip į brolius, kuriems reikalinga žmonių priežiūra ir globa“¹⁴.

Ypač daug dėmesio gyvūnams ir jų teisėms buvo ir yra skiriama Jungtinėje Karalystėje: 1822 m. buvo priimtas pirmasis įstatymas Europoje baudžiantis gyvūnų kankintojus; 1824 m. Londone įkurta pirmoji gyvūnų globos draugija, jos įkūrėjas R. Martinas; 1874 m. kasmetiniame britų medicinos asociacijos susitikime buvo diskutuojama apie eksperimentus su gyvūnais; 1875 m. pradėtas inicijuoti įstatymo projektas, kuris ragino reguliuoti eksperimentus su gyvūnais, o 1876 m. jis buvo priimtas ir vadinosi „Dėl žiauraus elgesio su gyvūnais“¹⁵. Šis aktas buvo pirmasis pasaulyje, kuris reguliavo eksperimentus su gyvūnais. Jungtinėje Karalystėje vykę debatai buvo pastebimi ir kitose šalyse: atsirado daugiau gyvūnų apsaugos organizacijų, knygų, imtos skaityti paskaitos apie eksperimentus su gyvūnais.

¹² Weiss Ch. Medicininiai bandymai su gyvūnais// Engelhart D. Praktinės medicinos etika: medicininių disciplinų spektras. – Vilnius: Žiburio leidykla, 1997. P. 34.

¹³ Šimkevičienė V., Rukšėnas O. Laboratorinių gyvūnų mokslo pagrindai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P.9.

¹⁴ Weiss Ch. Medicininiai bandymai su gyvūnais// Engelhart D. Praktinės medicinos etika: medicininių disciplinų spektras. – Vilnius: Žiburio leidykla, 1997. P.32.

¹⁵ The ethics of research involving animals. Nuffield council on Bioethics. 2005. P.18.

Jungtinėje Karalystėje įkurtas komitetas, kuris skatina vyriausybę rengti daugiau įstatymų susijusių su gyvūnų eksperimentais, o organizacijos už gyvūnų teises ypač daug dėmesio skiria neteisėtiems eksperimentams su gyvūnais. Kartais prieš eksperimentus su gyvūnais kovota itin drastiškomis priemonėmis: niokojamos ir deginamos laboratorijos, nukentėdavo eksperimentus atliekantys mokslininkai. Nors yra pageidaujama, kad apie atliekamus eksperimentus turi žinoti žmonės, mokslininkai bijo tokio atvirumo. Iš dalies galima juos suprasti, nes ir šiuo metu pasitaiko išpuolių prieš mokslininkus ir laboratorijas, kur atliekami eksperimentai su gyvūnais. Jungtinėje Karalystėje ne retai galima išvysti gyvūnų teisių gynėjų demonstracijas. „2006 m. vasarį Oksfordo gatvėmis žygiavo gyvūnų teisių gynėjai ir laboratorijos, kurioje numatoma atlikti eksperimentus su gyvūnais, statybų šalininkai. Dėl šios laboratorijos statybų, neramumai kyla nuo 2004 m. Dėl gyvūnų teisių globėjų grupės SPEAK protesto, tik pradėtos statybos buvo atidėtos, o jas atnaujinus kyla nauji neramumai. 2005 m. Jungtinės Karalystės vyriausybė buvo priversta net imtis griežtesnių įstatymų, kad aptramdytų gyvūnų teisių gynėjus, trukdančius vykdyti eksperimentus ir medicininius tyrimus. Visame pasaulyje Jungtinės Karalystės gyvūnų teisių gynėjai žinomi kaip patys triukšmingiausi gyvūnų teisių aktyvistai, o JAV valdžia Jungtinę Karalystę net buvo pavadinusi ekstremistų už gyvūnų teises Afganistanu“¹⁶. Kaip vieną iš išeičių nesutarimams mažinti, mokslininkai nutarė kvieisti žmones į laboratorijas, kad jie galėtų patys pamatyti kaip čia gyvena gyvūnai (pvz., Roslino institutas, kur buvo klonuota avelė Dolly). Nors apsilankymų metu parodoma, kad laboratorijose gyvūnai gyvena gerai, tačiau yra manančių, jog tikroji tiesa dažnai yra nuslepiama ir daug dalykų nėra rodomi lankytojams.

XX a. studijos apie gyvūnų gerovę tapo disciplinomis. 1970 m. iškilo etinė eksperimentų su gyvūnais pusė. 1975 m. R. Ryder išleido knygą „Mokslo aukos“ ir įvedė naują terminą specizmas, kuris buvo įvardintas kaip diskriminacijos forma, kai nepateisinamai siekiama privilegijų vienai gyvū būtybių rūšiai, kitų atžvilgiu¹⁷. Specizmo kritikai nesutinka, kad gyvūnai yra mažiau svarbūs ir neturi tiek teisių kaip žmonės. Apie specizmą, savo knygoje „Gyvūnų išlaisvinimas“ (1975 m.) rašė ir P. Singeris. Šią gyvūnų diskriminacijos formą gyvūnų teisių gynėjai lygina su rasizmu ir seksizmu. P. Singer'io nuomone, „rasistas pažeidžia lygybės principą, suteikdamas didesnę reikšmę savo rasės narių interesams, kai yra konfliktas tarp jų ir kitos rasės interesų. Seksistas pažeidžia lygybės principą teikdamas pirmenybę savo lyties atstovams. Specistas savo rūšies interesus laiko viršesniais už kitos rūšies narių interesus“¹⁸. Tokį paralelių išvedimą tarp rasizmo, seksizmo ir specizmo sukritikavo C. Cohel. Jo nuomone,

¹⁶ Protestavo gyvūnų teisių gynėjai //Respublika, 2006 vasario 28 d.

¹⁷ The ethics of research involving animals. Nuffield council on Bioethics. 2005. P. 23.

¹⁸ Cohel C. The Case for the Use of Animals in Biomedical Research //Bonevac D. Today's Moral Issues. Classical and Contemporary Perspectives. 1998. P.118-123.

„skirtingi pasitikėjimo ir rūpinimosi laipsniai žmogumi, dėl to, kad jis yra kitos rasės – neteisingi ir visai be pagrindo. Taip pat dėl lyčių diskriminavimo – nei viena lytis negali būti labiau gerbiama už kitą. Tačiau tarp gyvų būtybių rūšių yra didžiuliai ir beveik visuotinai pripažinti skirtumai (pvz., žmogaus moralė, moralinis autonomiškumas)“¹⁹.

Biotechnologijų pasiekimai, kuomet yra atliekamos genetinės manipuliacijos su gyvūnais, dar labiau pakurstė kalbas apie gyvūnų gerovę ir jų apsaugą. Vis dažniau iškyla klausimas, iki kokio lygio galima manipuliuoti gyvūnų sveikata ir gyvybėmis.

1.2. Gyvūnų statuso teorijos

Galima išskirti keturias gyvūnų statuso teorijas: dvi tradicines ir dvi moderniąsias.

Viena tradicinių teorijų, kuri remiasi Dekarto filosofija, gyvūnus traktuoja kaip įrankius ar priemones. Anot Dekarto, gyvūnai yra tik nesąmoningos mašinos, su kuriomis žmogus gali elgtis savo nuožiūra²⁰.

Antroji tradicinė teorija, kuri remiasi Tomo Akviniečio ir Kanto filosofija teigia, kad su gyvūnais negalima elgtis žiauriai, nes tai menkina patį žmogų. „Atsižvelgiant į padarų nesąmoningą gyvastį, pareiga susilaikyti nuo prievartos ir kartu nuo žiauraus elgesio su gyvūnais yra kur kas labiau priešinga žmogaus pareigai pačiam sau, nes užuojauta žmogaus kančioms yra atbukusi, ir vis labiau silpnėja ir nyksta [...]. Net padėka senam arkliui ar šuniui (nors jie ir buvo namų bičiuliai) už jų tarnybą priskiriama žmogaus pareigoms“ (Kantas)²¹. Iš šios citatos matome, jog Kantas skatina su gyvūnais elgtis „žmoniškai“, nes tie, kurie elgiasi su gyvūnais „nežmoniškai“ labai tikėtina taip pasielgs ir su žmogumi.

Labai panašiai apie žmonių bendravimą su gyvūnais rašė ir Šopenhaueris: „O begalinė užuojauta visiems gyviems padarams yra tvirčiausia ir patikimiausia garantija būtinam doroviniam elgesiui. Kas tai jaučia, tikrai Nieko neužgaus, Niekam nepakenks, Nieko neįžeis, tiksliau sakant – Visiems atleis, Visiems dovanos, Visiems padės kiek tik gali, ir visi jo veiksmai puoselės teisingumą bei tariaus žmonių labui. Užuojauta gyvūnams taip tiksliai sutampa su žmogaus gerumu, kad galima viltingai teigti, jog tas, kuris yra žiaurus gyvūnams, negali būti geras žmogui“²².

Moderniosios teorijos kovoja už gyvūnų gerovę ir teises.

¹⁹ Cohel C. The Case for the Use of Animals in Biomedical Research // Bonevac D. Today's Moral Issues. Classical and Contemporary Perspectives. 1998. P.118-123.

²⁰ Šimkevičienė V., Rukšėnas O. Laboratorinių gyvūnų mokslo pagrindai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P. 9.

²¹ Weiss Ch. Medicininiai bandymai su gyvūnais// Engelhart D. Praktinės medicinos etika: medicininių disciplinų spektras. – Vilnius: Žiburio leidykla, 1997. P. 32.

²² Ten pat.

Modernioji gyvūnų gerovės teorija teigia, kad žmogaus pareiga yra gerbti gyvūnus, stengtis mažinti eksperimentus su jais ir ieškoti tam alternatyvių būdų, taip pat mažinti gyvūnų fizinių ir kitokių išnaudojimą. Iš esmės ši teorija nėra prieš gyvūnų panaudojimą žmonijos labui.

Moderniosios gyvūnų teisių teorijos šalininkai siekia, kad gyvūnams būtų suteiktas toks pat statusas, kokį turi žmonės, ir kad žmonės privalo leisti gyvūnams gyventi pagal jų prigimtį. Jie remiasi naujausiais mokslo duomenimis apie žmonių ir gyvūnų panašumus ir teigia, jog negali būti jokios diskriminacijos gyvūnų atžvilgiu. Vadovaujantis Č. Darvino evoliucijos teorija, bandoma sugretinti žmones ir gyvūnus: „žmogus nėra atskira rūšis, bet ilgo evoliucijos proceso rezultatas. Žmogaus atsiradimas aiškinamas žmogbeždžionių tarpe atsiradusiu altruizmo fenomenu, kurio dėka senų genties narių akumuliuojama patirtis leido iškilti ir diktuoti sąlygas kitoms gyvybės formoms“²³.

Šiuolaikinė ekologinė etika pateikia du galimus gyvūnų prigimtinių (moralinių) teisių įrodymus: utilitaristinį ir deontologinį²⁴.

Utilitaristinės krypties australų filosofas ir bioetikos profesorius P. Singeris teigia, kad ne tik žmonės gali būti asmenimis, bet ir kai kurie gyvūnai turi turėti asmens statusą, jis taip pat akcentuoja lygybės principą, kuris teigia, kad „skirtingų gyvū būtybių norai yra vienodos vertės, kad ir kas ta būtybė – žmogus ar gyvūnas“²⁵. Būtent gyvūnų gebėjimas patirti skausmą ir malonumą yra pagrindinė priežastis turėti savo interesus ir moralines teises. Tiems, kurie teigia, jog žmogus ir gyvūnas negali turėti asmens statuso, nes yra per daug skirtingi, P. Singeris užduoda klausimą, jei jau žmogus ir gyvūnas šitaip skiriasi, tai kodėl daugybė vaistų, kuriuos naudoja žmonės yra išbandoma su gyvūnais? Nei vienos gyvos būtybės interesai neturi tapti eksperimento įrankiu ir kęsti skausmą bei kančias, todėl profesorius pasisako prieš eksperimentus su gyvūnais, nes tai neatitinka jų interesų. Jis taip pat bando atkreipti žmonių dėmesį į tai, kad jie savo užgaidomis sukelia daug skausmo gyvūnams, nors to būtų galima lengvai išvengti. „Turtingų šalių gyventojai, valgydami prabangiuose restoranuose, net nesusimąsto, kiek daug skausmo sukelia gyvūnams. Dažnas restorano lankytojas moka didžiulius pinigus už baltą veršiuko mėsą, nors ji niekuo nesiskiria nuo raudonos, sveikai užaugusio veršiuko mėsos. Pinigai mokami už kliento įgeidžius ir baltos mėsos retumą. Tokia mėsa iš tiesų sunkiai gaunama. Vos tik gimę veršiukai atskiriami nuo motinų, patalpinami į ankštus gardus, kur negali net apsisukti. Miega ant plikų grindų, nes šienas sugadintų mėsos atspalvį. 22 valandas per parą išbūna tamsoje ir kas dešimtas miršta, neatlaikęs nežmoniškų sąlygų“²⁶. Arba kailinių žvėrelių fermos, kur jie laikomi baisiomis sąlygomis, ankštuose narveliuose ir miršta

²³ Čiuplys S. Peteris Singeris ir elgesio su gyvūnais etika // Ekologinės etikos baruose.- Vilnius, VPU, 2003. P. 45.

²⁴ Mackevičiūtė J., Žičkienė S. Gamtinių būtybių moralinių teisių neantropocentriniai etiniai argumentai // Problemos, 2005. P. 3.

²⁵ Ten pat, P. 4.

²⁶ Čiuplys S. Peteris Singeris ir elgesio su gyvūnais etika // Ekologinės etikos baruose.- Vilnius, VPU, 2003. P. 49.

nuo bado ir ligų - ar jie to nusipelnė? Ar žmonės žinodami, kiek kančių sukėlė gyvūnams gali jaustis patenkinti? P. Singeris be elgesio su gyvūnais etikos bando atkreipti žmonių dėmesį į skurdo, ekologines, medicinos etikos problemas.

Deontologinės krypties atstovas T. Regan teigia, kad „žmonės ir gyvūnai yra lygūs dėl sugebėjimo jausti, protauti, atsiminti, norėti. Gyvūnai yra individualybės ir turi teises, todėl reikia „atsisakyti bet kokio gyvūnų išnaudojimo, susijusio su gyvūnų kančiomis ir mirtimi; nenaudoti jų maistui, kailio ir odos gamybai, eksperimentams, taip pat uždrausti gyvūnų medžioklę, naikinti gyvūnų fermas“²⁷.

Samprotaujant apie gyvūnų teises bandoma atsakyti į klausimus: ar egzistuoja žmonių pareigos gyvūnams, ar gyvūnai turi moralinį statusą ir yra moraliniai subjektai. Dėl žmonių pareigos gyvūnams yra sutinkama, tačiau į antrąjį klausimą nėra vienos nuomonės ir greičiausiai jos niekada nebus. Gyvūnų teisių teorijos šalininkai karštai palaiko ir gina gyvūnų kaip moralinių subjektų statusą, tačiau yra ir šios nuomonės kritikų kaip C. Cohel. Jis visiškai nesutinka, kad „žmonės ir gyvūnai yra lygiaverčiai, kad gyvūnai gali būti moraliniais subjektais ar turėti teisių. Tik žmonės kuria moralinius įstatymus sau ir kitiems, ir tik žmonės yra moraliai autonomiški. Joks gyvūnas neturi sugebėjimo moraliai spręsti, suvokti pareigų, kurios yra bendruomenėje ir saisto žmones. Moralė yra esminis žmogiškumo bruožas, kuris būdingas tik žmonėms. Tai išskiria žmones iš kitų gyvūnų būtybių, kad ir kokios sumanios jos būtų“²⁸.

Gyvūnų teisių teorijos kritikai teigiamai vertina eksperimentus su gyvūnais ir palaiko tokią praktiką. C. Cohel teigia, kad „atliekant eksperimentus su gyvūnais nėra pažeidžiamos jų teisės, kadangi tokių jie neturi, taigi nėra ir ką pažeisti. Tačiau, skirtingai negu Dekarto filosofijoje, yra pripažįstama, kad gyvūnams yra suteikiama tam tikra natūrali pagarba. Žmonės nėra laisvi daryti su gyvūnais ką nori, nes kaip ir kitiems juos supantiems žmonėms, taip ir gyvūnams žmonės turi įsipareigojimų. Įsipareigojimai gali kilti dėl skirtingos padėties arba dėl specialių santykių: suaugusieji ypatingai rūpinasi vaikais, o vaikai – naminiais gyvūnais; šuo neturi teisės į kasdienę mankštą ir veterinaro priežiūrą, bet žmogus turi įsipareigojimus jam tai suteikti“²⁹. Būtent žmonių padorus elgesys su gyvūnais ir parodo, kad žmonės yra jautrūs kitiems jaučiantiems sutvėrimams ir yra įpareigoti jiems padėti esant reikalui. Taigi dėlto, kad žmonės turi pareigas ar įsipareigojimus gyvūnams yra sutariama, o moraliniai subjektai – tai tik žmonės, gyvūnų teisių teorijos kritikų nuomonė yra aiški ir griežta.

K. J. Warren teigia, jog „žmogus neturi teisės būti žiaurus gyvūnui be priežasties. Jos nuomone, tiek žmonės, tiek gyvūnai turi teises, todėl tik atskirais atvejais galima nepaisyti

²⁷ Mackevičienė J., Žičkienė S. gamtinių būtybių teisių neantropocentriniai etiniai argumentai//Problemos, 2005. P.3.

²⁸ Cohel C. The Case for the Use of Animals in Biomedical Research //Bonevac D. Today's Moral Issues. Classical and Contemporary Perspectives. 1998. P.118-123.

²⁹ Ten pat.

gyvūnų teisių, bet žmonių teisių niekada negalima niekinti³⁰. Ir nors žmonių teisės yra svaresnės gyvūnų teisių atžvilgiu, tačiau jie kaip žmonės yra įpareigoti ne tik nedaryti žalos gyvūnams, bet ir pagelbėti jiems esant nelaimei ar gresiant pavojui. K. J. Warren yra suformulavusi „silpnųjų gyvūnų teisių teoriją“ (angl. right of weaklings)³¹:

- 1) kiekviena gyva būtybė turi teisę patenkinti išgyvenimui būtinus poreikius;
- 2) kiekviena būtybė, gebanti kentėti, turi teisę, kad jos niekas neverstų kentėti be priežastis;
- 3) negalima žudyti gyvū būtybių be priežasties.

1.3. Požiūriai į eksperimentus su gyvūnais

Tyrinėtojas R. Dreser išskiria tokius požiūrius dėl gyvūnų naudojimo eksperimentuose³²:

- 1) humaniškas požiūris – turi būti gerinamos laboratorinių gyvūnų laikymo sąlygos, siekiant išvengti kančių, skausmo, streso;
- 2) utilitaristinis požiūris – turi būti vertinamas žalojantis poveikis eksperimentiniam gyvūnui ir mokslinis rezultatas žmogui;
- 3) deontologinis požiūris – remiasi gyvūnų teisių ir apsaugos gynimu.

R. G. Frey išskiria tris požiūrius į eksperimentus su gyvūnais³³:

- 1) abolicionizmas;
- 2) „visos priemonės pateisinamos“;
- 3) vidurio pozicija.

Patį **abolicionizmą** galima suskirstyti į tiesioginį ir progresyvųjį.

Tiesioginis abolicionizmas teigia, kad bet kokie eksperimentai ir su visai gyvūnais turėtų liautis tuoj pat, nieko nelaukiant. Nesvarbu kokie, ir kiek naudos žmonėms jie turėtų, ar kiek toli jie būtų pažengę, bet tai yra visiškai nepateisinamas dalykas. Šio požiūrio atstovas yra T. Regan (1983 m. parašė knygą „Apie gyvūnų teises“).

Progresyviojo abolicionizmo šalininkai nėra tokie kategoriški ir teigia, kad nutraukti eksperimentus su gyvūnais reikia, kai jiems atsiranda alternatyva. Ši požiūrį remia FRAME³⁴.

³⁰ Mackevičiūtė J., Žičkienė S. Gamtinių būtybių moralinių teisių neantropocentriniai etiniai argumentai // Problemos, 2005. P.4.

³¹ Ten pat.

³² Šimkevičienė V., Rukšėnas O. Laboratorinių gyvūnų mokslo pagrindai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P.13.

³³ Frey R. G. Animals/ Follette H. L. The Oxford Handbook of Practical ethics: Oxford university press. P. 166-168.

³⁴ FRAME (angl. Fund for the Relacement of Animal in Medical Experiments) - Organizacija įkurta 1969 m. platinti 3R principą ir alternatyvius metodus. Organizacijos požiūriu, dabartinis gyvūnų naudojimas eksperimentuose per didelis, bet staigus tokių eksperimentų nutraukimas taip pat yra blogai. Todėl FRAME tikslas - po truputį pakeisti laboratorinių gyvūnų naudojimą eksperimentuose, vystant alternatyvius metodus.// The ethics of research involving animals. Nuffield council on Bioethics. 2005. P. 20.

Tiesioginio abolicionizmo šalininkai linkę kritikuoti progresyvų abolicionizmą, nes pastarųjų pasisakymas prieš eksperimentus su gyvūnais yra tik tada, kai atsiranda alternatyva ir gyvūnų naudojimas eksperimentams nebėra būtinas. Toks jų požiūris tiesioginio abolicionizmo šalininkus verčia susimąstyti, ar tai neprieštarauja pačiam abolicionizmui. Eksperimentus su gyvūnais, tiesioginio abolicionizmo šalininkai, palygina su koncentracijos stovykla ir teigia, kad žmogus neturi teisės savo naudai kankinti kitų gyvūnų būtybių.

Nežiūrint tokio progresyvaus abolicionizmo požiūrio, jis dažnai dominuoja tiesioginio atžvilgiu. Manoma, jog staigus eksperimentų su gyvūnais atsisakymas, nesant alternatyvių metodų, sukeltų daug sumaišties, todėl viską reikia daryti nuosekliai. Per pastaruosius šimtmečius sėkmingi biologiniai ir medicininiai tyrimai buvo atlikti ir geriausi gydymo rezultatai pasiekti būtent remiantis eksperimentų su gyvūnais duomenimis. „Naujausi gydymo metodai buvo tobulinami ir kuriami, pvz., hemoterapija bei antibiotikai (kurie labai sumažino didžiausių infekcinių ligų grėsmę), naujos operacijų technikos, organų persodinimas, ankstyvas chromosominių pažeidimų nustatymas žmonių gemale, kiekybiniai duomenys apie oro, vandens, maisto produktų užteršimo žalą ir t. t., paremti gyvūnų – kaip „žmonių pakaitalų“ – naudojimu tyrimo tikslams“³⁵. Šiandien jau yra ir dar kuriami nauji metodai, kurių dėka pereinama nuo gyvūnų panaudojimo ir jų teikiama nauda yra tokia pati kaip ir eksperimentų, kuriuose naudojami gyvūnai (pvz., kompiuteriniai metodai, eksperimentai su ląstelių kultūromis ir kt.). Tokie alternatyvūs metodai yra sveikintini ir skatinamas jų tobulinimas, tačiau vis dar išlieka sričių, kurias ištirti naudojami gyvūnai (pvz., norint ištirti labai sudėtingą biologinę sistemą kompiuteriais, pirmiausia reikalingi išsamūs duomenys apie gyvūnų organus bei reakcijas, kurios kompiuteris pateikti negali)³⁶. Esant alternatyviems metodams, testuoti eksperimentus su gyvūnais yra nemoralu ir to turi būti atsisakoma. Kad ir kaip būtų liūdna pripažinti, bet ligų panaikinimas, žmogaus gyvenimo kokybės pagerinimas, gyvenimo prailginimas yra aiškios naudos daugeliui iš mūsų, todėl laikomos vertomis turėti net ir gyvūnų gyvybių kaina. „Tiems, kurie visiškai nepripažįsta bandymų su gyvūnais, vėliau ar anksčiau turėtų prabilti sąžinė, kai jie, pavyzdžiui pamatys vėžiu sergantį žmogų. Tie, kurie bandymus su gyvūnais laiko naudingais, jausis visą gyvenimą kalti, nes žmonių ir gyvūnų giminystės suvokimas, stipriojo atsakomybė už silpnąjį neleidžia jam jaustis ramiam“ (Ch. Weiss)³⁷. Visose diskusijose „už“ ir „prieš“ eksperimentus su gyvūnais yra daug spekuliacijų, tačiau svarbiausia rasti alternatyvą, kad nebūtų naudojami gyvūnai.

„Visos priemonės pateisinamos“

³⁵ Weiss Ch. Medicininiai bandymai su gyvūnais// Engelhart D. Praktinės medicinos etika: medicininių disciplinų spektras. – Vilnius: Žiburio leidykla, 1997. P.35.

³⁶ Ten pat.

³⁷ Ten pat. P. 36.

Ši pozicija yra visiškai priešinga tiesioginiam aboliucionizmui, bet taip pat labai kategoriška. Ji tvirtina, kad su gyvūnais galima daryti viską, ką tik norime. Jei ši pozicija ir buvo populiarė, tai dabar ji tokia nėra. Mokslininkai įrodė, kad gyvūnams jaučia skausmą, todėl tvirtinti, jog to nėra ir palaikyti bei skatinti eksperimentus su gyvūnais nenaudojant nuskausminimo procedūrų yra neteisinga (nekalbama apie tuos atvejus, kai nuskausminimas nesuderinamas su eksperimento tikslais ar eksperimentu sukeltas skausmas gyvūnui mažesnė žala nei nuskausminimas).

Vidutinė pozicija

Tiek pirmasis, tiek antrasis požiūris gali pasirodyti per daug kategoriški, todėl yra ir trečiasis, kuris teigia: gyvūnams turi būti moralinis statusas ir jų skausmas turi būti priimtas rimtai; su gyvūnų gyvybėmis turi būti elgiamasi pagarbiai.

1959 m. du Jungtinės Karalystės mokslininkai Russell ir Burch išleido knygą „Humaniškos eksperimentinės technikos principai“ kurioje aprašė trijų R (toliau 3R) principą – tai bazė labiau humaniškiems eksperimentams su gyvūnais³⁸. Jis reiškia:

1) **Tobulinimas** (angl. refinement) – tobulinti eksperimentines procedūras, naudoti įvairius būdus, kurie sumažintų skausmą ir kančias. Tai atliekant tyrėjai turi būti visada užtikrinti, kad patobulinimai garantuos ir eksperimento kokybę, o ne tik pagerins gyvūno padėtį. Prieš naudojant gyvūną eksperimente reikia būti labai gerai išstudijavus jo organizmo funkcijas (fiziologiją), elgesį. Dirbant su eksperimentiniais gyvūnais svarbu laikytis pagrindinių principų³⁹:

a) atliekant procedūras su gyvūnais siekti išvengti arba iki minimumo sumažinti diskomfortą, stresą ir skausmą;

b) procedūras, kurios gali sukelti trumpalaikį diskomfortą, skausmą ar stresą turi būti atliekamos naudojant analgeziją, anesteziją;

c) laikomi laboratoriniai gyvūnai turi būti profesionaliai prižiūrimi ir pritaikytomis rūšiai sąlygomis;

d) eksperimentams turi būti gerai techniškai pasiruošta;

e) personalas turi mokėti daryti eksperimentines manipuliacijas ir kt.

2) **Sumažinimas** (angl. reduction) – siūloma mažinti eksperimentuose naudojamų gyvūnų skaičių. Nebekartoti eksperimentų, jei tokie jau buvo atlikti ir rezultatai yra aiškūs (pvz.: eksperimentai su gyvūnais kosmetikos srityje). Sumažinti eksperimentinių gyvūnų skaičių padeda alternatyvūs tyrimo metodai, eksperimentinių procedūrų tinkamas parinkimas, genetiškai modifikuoti gyvūnai.

³⁸ The ethics of research involving animals. Nuffield council on Bioethics. 2005. P.19.

³⁹ Šimkevičienė V., Rukšėnas O. Laboratorinių gyvūnų mokslo pagrindai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P. 12.

Dėl eksperimentinių gyvūnų sumažinimo yra ir kita nuomonė. C. Cohel teigia, kad „tokių gyvūnų skaičių reiktų net padidinti, kad būtų galima išvengti galimų žmogaus panaudojimų eksperimentuose. Alternatyvūs metodai gali pakeisti eksperimentinių gyvūnų panaudojimą, bet išliks tokių sferų, kur vis tiek reiks gyvū organizmų. Pavyzdžiui, JAV reikalaujama, kad nauji vaistai pirmiausia būtų išbandyti su gyvūnais, kad žmonės nebūtų jais pažeisti ir būtų saugūs juos vartodami. Kiekvienas naujas žingsnis medicinoje, kiekvienas naujas vaistas ar operacija C. Cohel teigimu turi būti išbandytas su gyvū organizmu, o būtent su gyvūnais. Uždraudimas naudoti gyvūnus biomediciniuose eksperimentuose ar juos griežtai apribojus, privestų prie to, kad daug vertingų eksperimentų būtų neatlikti arba gyvūnus eksperimentuose pakeistų žmonės, kas yra visiškai nepriimtina. Medicininių eksperimentų, kuriuose rizikuojama žmogumi yra daug ir įvairių. Šią riziką sumažinti padeda anksčiau atlikti eksperimentai su gyvūnais. Riziką, kurią eksperimento metu patiria žmonės, C. Cohel nuomone, galėtų ir net turėtų išverti gyvūnai. Tam, kad būtų maksimali žmonių kaip tyrimo objektų apsauga – platus ir įvairus gyvū gyvūnų naudojimas turėtų būti skatinamas, o ne slopinamas. Gyvūnų naudojimo eksperimentuose didinimas, anot C. Cohel, yra visų žmonių įsipareigojimas“⁴⁰.

3) **Pakeitimas** (angl. replacement) – siūloma eksperimentus su gyvūnais pakeisti alternatyviais metodais, kurių metu gaunami tie patys rezultatai, bet nenaudojant gyvūnų (pvz.: panaudojant audinių kultūras, kompiuterinius modelius, audiovizualines priemones ir kt.).

Iš pat pradžių 3R sulaukė labai mažai dėmesio ir tik 1978 m. profesoriui D. Smythe išleidus knygą apie eksperimentų su gyvūnais alternatyvas, 3R tapo labiau suprantamas ir priimtinas, o 1980 m. 3R tapo labai populiarus ir buvo priimtas daugelyje pasaulio šalių⁴¹. Šiandien jis laikomas humaniškos tyrimų etikos įkūnijimu. Kartais kyla klausimas, ar visos 3R principo dalys yra vienodai svarbios, į šį klausimą bando atsakyti organizacijos kovojančios už gyvūnų teises. Šis principas yra toli tiek nuo aboliucionistinio, tiek nuo „visos priemonės pateisinamos“ požiūrių. Jis neprieštaruoja, kad būtų atliekami eksperimentai su gyvūnais, bet nori suformuoti humanišką tyrimų etiką, kad tie, kurie kovoja už gyvūnų teises galėtų ją paremti, o dirbantys mokslininkai pasiektų tą tyrimų etiką. Visuomet reikia labai atsargiai ir atsakingai pasverti gyvūnams sukeliamas kančias ir skausmą iš vienos pusės ir naudą žmonijai ir gyvūnams iš kitos.

⁴⁰ Cohel C. The Case for the Use of Animals in Biomedical Research //Bonevac D. Today's Moral Issues. Classical and Contemporary Perspectives. 1998. P.118-123.

⁴¹ The ethics of research involving animals. Nuffield council on Bioethics. 2005. P.19-20.

2. EKSPERIMENTAI SU GYVŪNAIS: TEISINIS REGLAMENTAVIMAS IR INSTITUCINIS UŽTIKRINIMAS

2.1. Tarptautiniai teisės aktai, reglamentuojantys eksperimentus su gyvūnais Europoje

Galima teigti, kad eksperimentams su gyvūnais palanki teisinė aplinka Europoje buvo pradėta kurti priėmus du svarbius dokumentus, kontroliuojančius eksperimentus su gyvūnais. 1986 m. kovo 18 d. Strasbūre priimta Europos konvencija dėl eksperimentiniais ir kitais mokslo tikslais naudojamų stuburinių gyvūnų apsaugos⁴² (toliau Konvencija) ir 1986 m. lapkričio 24 d. Tarybos Direktyva 86/609/EEB dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, susijusių su eksperimentiniais ir kitais mokslo tikslais naudojamų gyvūnų apsaugos suderinimo⁴³ (toliau Direktyva 86/609/EEB). 1998 m. birželio 22 d. buvo priimtas Konvencijos pakeitimo protokolas⁴⁴.

Konvencijos ir Direktyvos 86/609/EEB reglamentavimo sritis yra bendra – eksperimentiniai gyvūnai ir su jais susiję klausimai, todėl dalis šių dokumentų nuostatų sutampa. Net ir esant bendrai reglamentavimo sričiai, tapatinti šių dokumentų nereikėtų. Konvencija yra Europos Tarybos dokumentas. Jos nuostatos privalomos šalims, kurios yra ratifikavusios Konvenciją. Ratifikuodamos Konvenciją, šalis turi galimybę daryti išlygą dėl šio dokumento nuostatų. Konvencija Lietuvoje dar nėra ratifikuota (nors Lietuva ir yra Europos Tarybos narė), tačiau 2006 m. Vyriausybei buvo pristatytas įstatymo projektą dėl Konvencijos ir jos pakeitimo protokolo ratifikavimo. Tų pačių metų lapkričio 22 d. posėdyje Vyriausybė priėmė sprendimą prašyti Lietuvos Respublikos Prezidentą teikti Seimui Konvenciją ir protokolą ratifikuoti, Konvencijos ratifikavimo iniciatorė – Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba⁴⁵.

Tuo tarpu Direktyva 86/609/EEB yra Europos Sąjungos (toliau – ES) dokumentas. Jos nuostatos yra privalomos visoms ES šalims be išimties. Kaip įgyvendinamos jos nuostatos apie gyvūnų naudojimą eksperimentuose, šalis turi atsiskaityti ES Komisijai ne rečiau kaip kas treji metai.

Konvencija nustato kokiais tikslais galima eksperimentuoti su gyvūnais, reglamentuoja gyvūnų priežiūros ir laikymo sąlygas bei eksperimento atlikimą, taip pat gyvūnų veisimo, tiekimo ir naudojimo įstaigų veiklą.

⁴² Europos konvencija dėl eksperimentinių ir kitais moksliniais tikslais naudojamų stuburinių gyvūnų apsaugos, priimta 1986 m. kovo 18 d., Strasbūre //http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21999A0824(01):LT:HTML; prisijungimo laikas: 2007-06-26.

⁴³ 1986 m. lapkričio 24 d. Tarybos Direktyva 86/609/EEB dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, susijusių su eksperimentiniais ir kitais mokslo tikslais naudojamų gyvūnų apsaugos suderinimo //http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriSer.do?uri=CELEX:31986L0609:LT:HTML; prisijungimo laikas: 2007-06-26.

⁴⁴ Europos konvencija dėl eksperimentinių ir kitais moksliniais tikslais naudojamų stuburinių gyvūnų apsaugos pakeitimo protokolo, priimta 1998 m. birželio 22 d., Strasbūre //http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriSer.do?uri=CELEX:22003A0806(01):LT:HTML; prisijungimo laikas: 2007-06-26

⁴⁵ <http://www.lggd.lt>; prisijungimo laikas: 2007-05-08.

Konvencijos tikslas – priimti bendras nuostatas, padedančias apsaugoti gyvūnus, naudojamus eksperimentams, kuriuos atliekant jie gali patirti skausmą, kančią, baimę ar ilgalaikį sužalojimą, ir užtikrinti, kad tais atvejais, kai to neįmanoma išvengti, gyvūnai kuo mažiau kentėtų.

Konvencijos nuostatos nustato jos taikymo sritį - ji yra taikoma visiems gyvūnams, naudojamiems ar skirtiems naudoti bet kuriame eksperimente ar kitame moksliniame tyrime, kai atliekant eksperimentą jie gali patirti skausmą, kančią, baimę ar ilgalaikį sužalojimą. Konvencija netaikoma neeksperimentinei žemės ūkio ar klinikinės veterinarijos praktikai.

Konvencijos 1 str. antrojoje dalyje apibrėžiamos svarbiausios sąvokos.

Gyvūnas – jei neapibūdinta kitaip, visi gyvi žmonių giminei nepriklausantys stuburiniai, įskaitant laisvėje gyvenančias ir (arba) galinčias dauginis lervas, išskyrus vaisius ar embrionus.

Eksperimentas – gyvūno naudojimas eksperimentiniais ar kitais mokslo tikslais, dėl kurio jis gali patirti skausmą, kančią, baimę ar ilgalaikį sužalojimą, įskaitant veiksmus, kuriais siekiama, kad gyvūnas gimtų tokiomis sąlygomis, arba dėl kurių jis gali gimti, išskyrus šiuolaikinėje praktikoje priimtinius mažiausiai skausmo sukeliančius gyvūnų numarinimo ar ženklinimo būdus. Eksperimentas pradamas tuomet, kai gyvūnas paruošiamas naudojimui, ir baigiamas, kai nebeatliekami jokie tolesni tam eksperimentui reikalingi stebėjimai; jei skausmas, kančia, baimė ar ilgalaikis sužalojimas pašalinami, sėkmingai panaudojant anesteziją, analgeziją ar kitus metodus, gyvūno naudojimas vis tiek apibrėžiamas kaip eksperimentas.

Humaniškas numarinimo metodas – gyvūno numarinimas, sukeliantis kuo mažiau fizinių ar psichinių kančių, atsižvelgiant į gyvūno rūšį.

Konvencijos 2 str. nustato tikslus, kuriems esant galima atlikti eksperimentus su gyvūnais, tai:

- siekiant išvengti žmonių, stuburinių ar nestuburinių gyvūnų ar augalų ligos, sveikatos sutrikimo arba kitos anomalijos ar jos poveikio arba profilaktiškai užkirsti jiems kelią, įskaitant vaistų, medžiagų ar produktų gamybą ir kokybės, veiksmingumo ir saugumo tikrinimą;
- siekiant diagnozuoti ar gydyti žmonių, stuburinių ar nestuburinių gyvūnų arba augalų ligą, sveikatos sutrikimą ar kitą anomaliją arba jos poveikį;
- siekiant nustatyti, įvertinti, kontroliuoti ar pakeisti žmonių, stuburinių ar nestuburinių gyvūnų arba augalų fiziologinę būklę;
 - aplinkos apsaugos;
 - mokslinių tyrimų;
 - mokymo ir profesinio rengimo;
 - teismo ekspertizių.

Eksperimentai nėra dėl vieno iš šių tikslų neatliekami, jei siekiamą rezultatą galima gauti panaudojus kitą moksliskai tinkamą metodą, kuriam nereikia gyvūnų. Mažinant eksperimentinių gyvūnų skaičių svarbus ne tik alternatyvių metodų kūrimas ir taikymas, bet ir bereikalingų eksperimentų kartojimo vengimas. Šiam tikslui pasiekti svarbus šalių bendradarbiavimas: keitimasi informacija apie šalyje atliktus ir atliekamus eksperimentus bei kiek įmanoma vienoje šalyje atliktų eksperimentų rezultatų pripažinimas kitose.

Konvencijos nuostatos dėl gyvūnų naudojimo eksperimentams kontrolės ir ribojimo, eksperimentuose naudojamų gyvūnų apsaugos, nustato minimalius, visoms šalims privalomus reikalavimus. Šalims yra paliekama teisė nustatyti ir taikyti griežtesnius reikalavimus šiose srityse.

Eksperimentuose naudojamų gyvūnų apsauga apima jų bendros priežiūros ir laikymo reikalavimus (jų turi būti taikomasi ir iki eksperimento ir po jo). Būtina užtikrinti, kad:

- bandomieji gyvūnai būtų laikomi patalpose, kurios atitiktų jų sveikatai ir gerovei keliamus reikalavimus;
- turėtų pašarų, vandens, pakratų;
- turėtų galimybę nors šiek tiek laisvai judėti;
- galėtų tenkinti savo fiziologinius ir etologinius poreikius, kurių apribojimai turi būti kiek įmanoma mažesni;
- bandomųjų gyvūnų veisimo, laikymo ir naudojimo aplinkos sąlygos privalo būti tikrinamos kasdien;
- gyvūnų gerovę ir sveikatos būklę stebėtų kompetentingas asmuo, norint išvengti bereikalingo skausmo, kančios, baimės, ilgalaikio sužalojimo;
- kuo skubiau būtų šalinami gyvūnų laikymo ir priežiūros defektai bei kančios.

Tenkinant laboratorinių gyvūnų fiziologines reikmes, neužtenka juos aprūpinti vien pašaru ir vandeniu. Gyvūnai turi turėti sąlygas, kiek galima panašesnes į natūralią aplinką, turi būti kontroliuojamas triukšmo lygis jų gyvenamosiose patalpose. Taip pat aprūpinimas žaidimais, tinkamais pakratais, galimybė turėti socialinius kontaktus - visa tai padeda gyvūnui jaustis geriau tiek emociškai, tiek fiziškai.

Nuo gyvūno sveikatos priklauso ir eksperimento atlikimo galimybės, kadangi eksperimentai atliekami su sveikais gyvūnais. Būtų neetiška, jei dėl personalo kaltės gyvūnas taptų netinkamas eksperimentui. Tokiu atveju, vietoj jo tektų naudoti kitą, taip didinant eksperimentinių gyvūnų skaičių, kas prieštarauja Europos Tarybos politikai gyvūnų gerovės srityje. Susirgę gyvūnai yra gydomi, jei po to su jais dar galima atlikti eksperimentus. Kitu atveju dažniausiai yra atliekama eutanazija. Tam, kad to neprireiktų, reikia imtis visų įmanomų būdų,

kad gyvūnas nesirgtų ar nesusižeistų prieš eksperimentą. Labai svarbu gyvūnais pasirūpinti po eksperimento, nes tada jie gali būti daug bejėgiškesnės būklės nei prieš jį.

Konvencijoje deklaruojamas statistinės informacijos apie eksperimentus su gyvūnais prieinamumas ir viešumas. Duomenys apie eksperimentams panaudotų gyvūnų skaičių ir rūši privalo būti renkami kiekvienoje šalyje ir pateikiami, kad visuomenė galėtų su jais susipažinti.

Direktyva 86/609/EEB šiuo metu yra pagrindinis galiojantis teisės aktas Europos Sąjungoje, skirtas eksperimentinių gyvūnų apsaugai ir vidaus rinkos iškraipymui šioje srityje išvengti. Direktyva 86/609/EEB siekiama kontroliuoti eksperimentinių gyvūnų naudojimą, nustatomi minimalūs jų laikymo ir priežiūros standartai, taip pat standartai personalui atsakingam už gyvūnų priežiūrą ir bandymus.

Direktyvos 86/609/EEB 5 str. (ir Konvencijos 5 str.) reglamentuoja eksperimentinių gyvūnų priežiūrą ir laikymą. Šį straipsnį detalizuoja Direktyvos 86/609/EEB antrasis Priedas „Gyvūnų laikymo ir priežiūros nurodymai“ (toliau Nurodymai). Šie Nurodymai yra rekomendacinio pobūdžio, todėl, priešingai nei Direktyva 86/609/EEB, jie nėra privalomi. Jų paskirtis padėti įgyvendinti Direktyvos 86/609/EEB nuostatas gyvūnų laikymo ir priežiūros srityje.

Nurodymuose apibrėžta priežiūros sąvoka: „šis žodis apima visus gyvūnų ir žmonių santykių aspektus, jei vartojamas kalbant apie gyvūnus, skirtus, naudoti, arba faktiškai naudojamus eksperimentams“⁴⁶. Priežiūros esmė – materialiujų (pvz., tinkami narveliai, pašarai ir pan.) ir nematerialiujų (pvz., žmonės ir jų bendravimas su gyvūnais) išteklių telkimas tam, kad gyvūnai kuo mažiau kentėtų ir būtų naudingi eksperimentams atlikti. Priežiūros pradžia – nuo to momento, kai gyvūnas paskiriamas naudoti eksperimentui. Priežiūra tęsiasi tol, kol po eksperimento atlikimo gyvūnas humanišku būdu numarinamas. Po eksperimento palikus gyvūną gyvą, jam toliau teikiama priežiūra, jei ji reikalinga.

Nurodymuose pateikiamos rekomendacijos dėl⁴⁷:

- patalpų (bendro jų suplanavimo, gyvūnų laikymo, pagalbinių patalpų bei laboratorijų bendros priežiūros ir tvarkos);
- aplinkos gyvūnų laikymo patalpose ir jos kontrolės (vėdinimo, temperatūros, drėgmės, apšvietimo, signalizacijos sistemos);
- gyvūnų priežiūros (sveikatos, gaudymo, pakrovimo ir vežimo sąlygos, priėmimas ir iškrovimas, karantinas, izoliacija ir aklimatizacija, laikymas narveliuose, šėrimas, pakratai, mankšta ir elgesys su gyvūnais, valymas, humaniškas gyvūnų numarinimas).

⁴⁶ 1986 m. lapkričio 24 d. Tarybos Direktyva 86/609/EEB dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, susijusių su eksperimentiniais ir kitais mokslo tikslais naudojamų gyvūnų apsaugos suderinimo //http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriSer.do?uri=CELEX:31986L0609:LT:HTML; prisijungimo laikas: 2007-06-26.

⁴⁷ Ten pat.

Direktyva 86/609/EEB reglamentuoja atvejus, kada eksperimentai su gyvūnais negalimi:

1) 4 str. draudžia atlikti eksperimentus su nykstančiais gyvūnais. Čia galimos dvi išimtys:

a) jei su nykstančiais gyvūnais atliekamas mokslinis tyrimas, kurio tikslas atitinkamos rūšies išsaugojimas; b) svarbūs biomedicininiai tikslai, kai nusprendžiama, jog atitinkama rūšis yra vienintelė tinkama tam tikslui.

2) 7 str. 2 d. reglamentuoja, kad eksperimentas neatliekamas, jei siekiamo rezultato galima pagrįstai ir praktiškai pasiekti kitu mokliškai tinkamu metodu, kuriam nereikia gyvūnų;

3) su laisvėje gyvenančiais gyvūnais eksperimentai negali būti atliekami, jei eksperimento tikslų galima pasiekti su kitais gyvūnais (7 str. 3 d.);

4) negalima eksperimento su gyvūnų atlikti daugiau kaip vieną kartą, jei eksperimento metu jis patyrė didelį skausmą, baimę ar tam prilygstančias kančias (10 str.);

5) su naminių rūšių benamiais gyvūnais (19 str. 4 d.).

Nuo Direktyvos 86/609/EEB priėmimo iki šiol svarbių jos pakeitimų atlikta nebuvo. Dabartinė šio teisės akto redakcija jau neatspindi per paskutinius du dešimtmečius pasiektos mokslinės pažangos (transgeniniai gyvūnai, ksenotransplantacija, klonavimas), kuriai reikia skirti ypatingą dėmesį. Į dabar galiojančios Direktyvos 86/609/EEB apsaugos sritį įeina tik žmonių giminei nepriklausantys stuburiniai, įskaitant laisvėje gyvenančias ir galinčias daugintis lervas. Tuo tarpu nėra reglamentuotas gyvūnų naudojimas, kurių neurofiziologinis jautrumo laipsnis (nežmoginiai primatai) aukštesnis. Į Direktyvos 86/609/EEB apsaugos sritį nėra įtraukti ir gyvūnų vaisiai (embrionai), bei kai kurios bestuburių rūšys, kurios ekspertų manymu jau turėtų būti įtrauktos. Europos Komisija atsižvelgusi į visus šiuos dalykus, nusprendė svarstyti Direktyvos 86/609/EEB pakeitimus.

Tuo tikslu sudaryta ekspertų darbo grupė, kuri renka mokslinę ir techninę informaciją, reikalingą Direktyvos 86/906/EEB pakeitimams. Direktyvos 86/906/EEB pakeitimų klausimais nuomones pateikė Gyvūnų sveikatos ir gyvūnų gerovės mokslinis komitetas (SCAHAW)⁴⁸ ir Europos maisto saugos tarnybos Gyvūnų sveikatos ir gerovės specialistų grupė (AHAW)⁴⁹.

SCAHAW pateikė nuomonę dėl bandymuose naudojamų nežmoginių primatų gerovės. Buvo aptarta jų gyvenamosios vietos įrengimas, rūpinimasis sveikata, bendravimas. Nustatyta, kad nežmoginiai primatai, linkę bendrauti gyvūnai, todėl jų laikymas po vieną gali jiems pakenkti. Patalpa, kurioje gyvūnai gyvena, turėtų atitikti jų poreikius. Turi būti pakankamai vietos pailsėti, įrengta žaidimų aikštelė, maistas išdėliotas keliose vietose. Gyvūnams turi būti sudarytos sąlygos išeiti į lauką. Kartu gyvenančių gyvūnų sudėtis, turėtų būti kiek įmanoma

⁴⁸ http://www.animalexperimentfacts.info/studies/welfare_nhps_schaw_2002.htm; prisijungimo laikas: 2007-05-10.

⁴⁹ http://www.efsa.europa.eu/EFSA/Scientific_Opinion/ahaw_op_292_labanimalwelfare_summary_en_1.0pdf; prisijungimo laikas: 2007-05-10.

stabilesnė, kas padėtų išvengti tarp jų agresijos. Kiekvienas gyvūnas turi turėti kortelę, kurioje būtų renkama informacija apie jį.

AHAW pateikė mokslinę nuomonę dėl kai kurių bestuburių rūšių ir gyvūnų vaisių (embrionų) įtraukimo į Direktyvos 86/609/EEB apsaugos sritį, dėl eksperimentams veisiamų gyvūnų ir dėl humanišku eutanazijos būdų.

Buvo nustatyta, kad primityvūs vandens stuburiniai bežandžiai (Cyclostome), dešimtkojai vėžiagyviai (Decapod crustacean) ir moliuskų klasės (Cephalopoda) atstovai turi tiek trumpalaikę, tiek ilgalaikę atmintį, gali išmokti sudėtingų dalykų, sugeba prisitaikyti ir orientuotis erdvėje, vengia ir priešinasi veiksmas sukeliantiems diskomfortą. Šios jų galimybės rodo, kad jie taip pat jaučia skausmą bei patiria stresą ir turi būti įtraukti į apsaugos sritį.

Tolimesnis mokslininkų tyrimo objektas yra vorai, kurie, jei bus įrodyta, kad jaučia skausmą, taip pat bus įtraukti į apsaugos sritį.

AHAW nuomone, žinduolių embrionus (motinos kūne ir kiaušiniuose), su kuriais atliekant eksperimentus yra rizika, kad procedūra bus skausminga, reikia apsaugoti (procedūras su embrionais atlikti su nuskausminimu). Taip pat nuskausminimas turi būti taikomas ir ilgalaikį skausmą po procedūros jaučiantiems embrionams. Procedūros su gemalais neturi būti vykdomos, jei nuskausminimas neįmanomas.

Oru kvėpuojantiems gyvūnams apsauga turi būti suteikta tuomet, kai jie jau gali išgyventi ne motinos kūne, esant pakankamam judėjimui ir pojūčiams.

AHAW nuomone, Direktyvos 86/609/EEB 1 Priede esantis eksperimentams veisiamų gyvūnų sąrašas turėtų būti pakoreguotas išbraukiant putpelę ir papildant jį genetiškai modifikuotais gyvūnais, kinų žiurkėnu, dviejų rūšių varlėmis (Xenopus ir Rana). Sąraše paliekami: pelės, žiurkės, jūrų kiaulytės, siriniai žiurkėnai, triušiai, nežmoginiai primatai, šunys, katės.

Daug gyvūnų po eksperimento yra eutanizuojami, todėl šį veiksmą reikia atlikti kaip galima humaniškiau.

Eksperimentuose daugiausia naudojami graužikai, tačiau dažniausia aprašomi eutanazijos metodai yra skirti didesniems gyvūnams. Norint pakeisti tokią situaciją, aptarti ne tik jau naudojami eutanazijos metodai ir jų taikymo klausimai, bet ir pateikti atskiroms gyvūnų rūšims geriausiai tinkantys metodai. Ypatingas dėmesys skirtas eutanazijos metodams naudojant dujas, elektrą, mechaniką, injekcijas.

Be SCAHAW ir AHAW nuomonių, Direktyvos 86/906/EEB pakeitimo klausimais galėjo pasisakyti ir visuomenė.

2006 m. nuo birželio mėn. iki rugpjūčio mėn. (iš viso 9 sav.) vyko vieša konsultacija internetu dėl Direktyvos 86/609/EEB pakeitimų, kurios tikslai⁵⁰:

- Europos Komisijai pateikti visuomenės nuomonę apie gyvūnų naudojimą eksperimentuose ir apie jų gerovės didinimą;
- pateikti pastabas dėl pirminių išvadų apie esamų teisės aktų, susijusių su bandymuose naudojamų gyvūnų apsauga, pakeitimų poveikio įvertinimą.

Ši konsultacija - tai pagalba Europos Komisijai svarstant Direktyvos 86/609/EEB pakeitimus, kurių tikslas – „didinti gyvūnų gerovę ir užtikrinti geresnį vidaus rinkos funkcionavimą gyvūnų naudojimo eksperimentuose srityje“⁵¹.

Buvo pateikti du klausimynai: vienas - gyvūnų gerovės, bandymų su gyvūnais, mokslo apie gyvūnus, gamtos mokslų (ypač biologijos, medicinos, farmakologijos ir toksikologijos) ir su šiomis sritimis susijusių teisės ir ekonomikos ekspertams, o kitas ne ekspertams (piliečiams).

Klausimynu ekspertams siekta sužinoti faktus, skaičius ir kitą techninę informaciją, susijusią su laboratoriniais gyvūnais. Kai kurie klausimai buvo diskusinio pobūdžio, todėl respondentai galėjo pridėti nuorodas į atitinkamus tyrimus ar dokumentus. Užtikrinant apklausos skaidrumą ir privatumą, respondentams buvo suteikta galimybė likti anonimais (jų vardai, pavardės ir kontaktiniai duomenys neskelbiami su atsakymais) arba ne.

Piliečiams skirtu klausimynu⁵², siekta sužinoti jų nuomonę apie eksperimentus su gyvūnais ir gyvūnų gerovę.

Šį klausimyną sudarė septynios dalys, su joms būdingais klausimais:

- 1) biografinė informacija;
- 2) gerovės ir apsaugos lygis;
- 3) skaidrumas ir informacija;
- 4) tyrimų laisvė ir gyvūnų eksperimentų priimtumas;
- 5) alternatyvūs metodai;
- 6) Europos Sąjunga tarptautinėje arenoje – tyrimai ir konkurentiškumas;
- 7) atsiliepimai apie klausimyną.

Apklausoje galėjo dalyvauti visų Europos Sąjungos šalių, Europos Sąjungos šalių kandidačių, Europos Sąjungai nepriklausančių šalių ir ne Europos šalių piliečiai.

Apklausoje dalyvavo 42655 respondentai. Respondentų amžius buvo suskirstytas į kategorijas: jaunesni nei 18 metų, jų dalyvavo 6,4%; 18-29 metų – 38,4%; 30-39 metų – 25,1%; 40-55 metų – 22,6%; 56-65 metų – 5,8%; vyresni nei 65 metų – 1,7%.

⁵⁰ http://ec.europa.eu/environment/chemicals/lab_animals/pdf/intro_lt.pdf; prisijungimo laikas: 2006-08-07.

⁵¹ Ten pat.

⁵² Visi atsakymai į piliečiams skirtą klausimyno klausimus pateikti iš http://ec.europa.eu/environment/chemicals/lab_animals/questionnaire1.htm; prisijungimo laikas: 2007-05-02.

Gyvūnų gerovės problemomis labiau buvo susidomėjusios moterys, jos sudarė 73,8% visų respondentų, vyrai – 26,2%.

Aktyviausi buvo respondentai iš Vokietijos, Jungtinės Karalystės, Suomijos ir Italijos. Jie sudarė nuo 20,8% iki 12,1% visų dalyvavusių apklausoje.

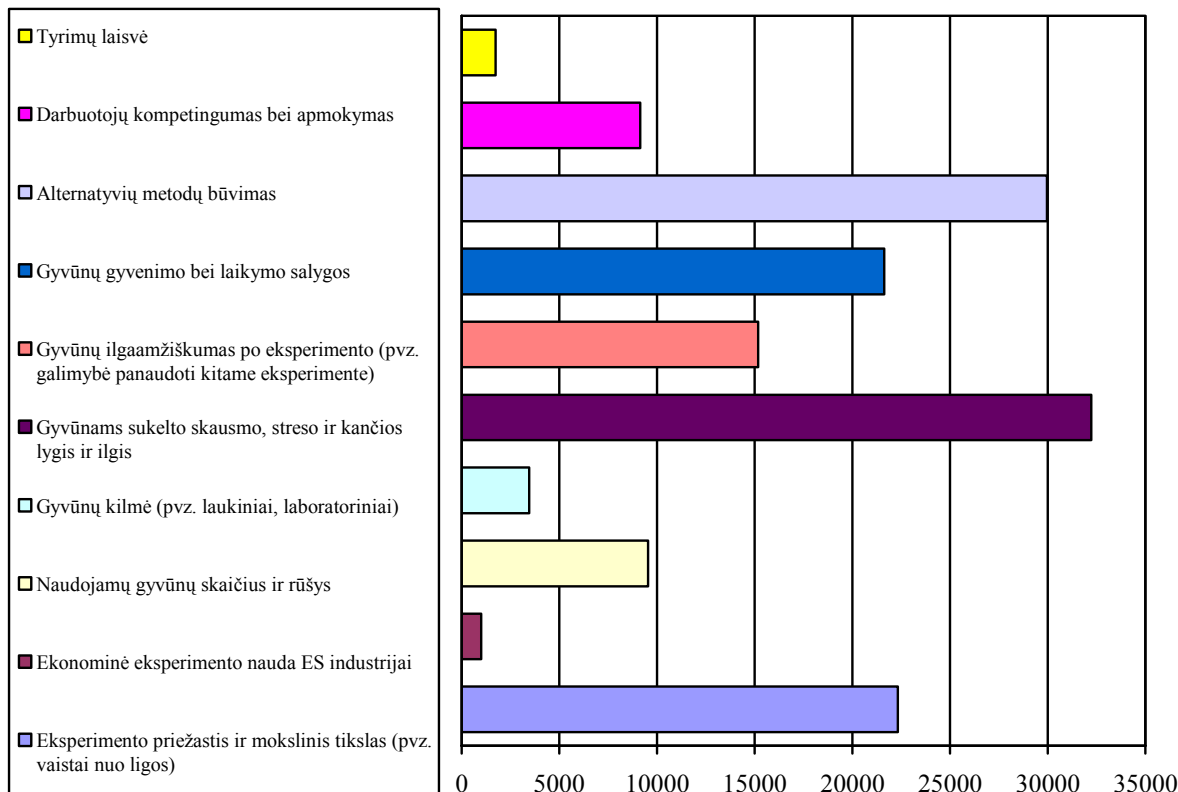
Daugelio šalių kandidačių ir į Europos Sąjungą vėliau įstojusių šalių piliečiai konsultacijoje dalyvavo ne taip aktyviai: pvz.: latviai – 0,4%; estai, vengrai – 0,3%; lietuviai, turkai – 0,1%. Mažą lietuvių dalyvavimą (iš 42655 respondentų 63) konsultacijoje galima būtų paaiškinti:

- informacijos stoka apie tokią konsultaciją (valstybinių institucijų, institucijų atliekančių eksperimentus su gyvūnais, gyvūnų augintojams skirtose interneto svetainėse, žiniasklaidoje ir kt.);
- žmonių abejingumas su gyvūnų gerove susijusiais klausimais;
- kompiuterinio raštingumo ar internetinio ryšio stoka.

Respondentų nuomone, eksperimentinių gyvūnų gerovės ir apsaugos lygis Europos Sąjungoje ir jų šalyse yra per mažas, todėl net per 83% apklaustųjų mano, kad būtina jį didinti.

Apklausoje respondentai įvardino veiksniai (daugiausia penkis), kurie, jų nuomone, yra svarbiausi sprendžiant klausimą dėl eksperimentų atlikimo galimybės (tai iliustruoja 1 lentelė).

1 lentelė. Svarbiausi veiksniai sprendžiant eksperimento atlikimo galimybę

Daugelio respondentų nuomone, gyvūnai naudojami eksperimentuose prieš jiems gimstant, turi būti apsaugoti taip pat, kaip ir tie, kurie naudojami po gimimo (57% pasisakė – „tikrai taip“, 20,8% – „tikriausiai taip“). Respondentai taip pat pasisakė už vienodą apsaugą eksperimentuose naudojamų gyvūnų ir gyvūnų, kurių organai ar audiniai naudojami eksperimentuose (82,6% – pasisakė „tikrai taip“, 9,9% – „tikriausiai taip“).

Pagrindiniu informacijos šaltiniu apie eksperimentus su gyvūnais, respondentai įvardino gyvūnų apsaugos organizacijas (85,1% visų respondentų).

Internetas buvo įvardintas kaip daugiausia informacijos apie gyvūnų eksperimentus teikianti masinė informacijos priemonė (73% visų respondentų), toliau – žurnalai ir laikraščiai, radijas ir televizija, knygos, filmai, video.

Apklauskos metu paaiškėjo, kad respondentai norėtų daugiau ir išsamesnės informacijos apie eksperimentus su gyvūnais. Taip pat didesnio dalyvavimo, sprendžiant klausimus apie gyvūnų panaudojimą eksperimentuose.

Apklauskus respondentus dėl tyrimų laisvės ir eksperimentų su gyvūnais priimtimumo paaiškėjo, kad 70,9% mano, jog tyrėjai turi pakankamai laisvės vykdant eksperimentus su gyvūnais.

Daugiau nei 78% visų respondentų įsitikinę, kad gyvūnų gerovės reikalavimai, tikrai netrukdo medicinos ir biologijos mokslų pažangai.

79,5% respondentų mano, jog pastangos gyvūnų gerovės gerinimo ir alternatyvių metodų paieškai nėra pakankamos. Taip pat, jog yra per mažas finansavimas plėtoti alternatyvius metodus tiek respondentų šalyse, tiek ir visoje Europos Sąjungoje.

Daugeliui respondentų rūpi eksperimentinių gyvūnų gerovė ir jie neprieštarauja griežtesniems Europos Sąjungos įstatymams, siekiantiems užtikrinti jų gerovę. Į klausimą - „ar manote, kad griežtesni Europos Sąjungos įstatymai, kuriais siekiama apsaugoti eksperimentinių gyvūnų gerovę, gali sulėtinti naujoves ir sukelti riziką svarbiam vystimuisi“ (pvz.: medicinos srityje) – 70,4% respondentų atsakė „ne“, 11,6% - „taip“, likę – „nežinau“.

91,6% respondentų mano, kad Tarptautinėje arenoje, Europos Sąjunga turėtų skatinti (vystyti) didesnę supratimą apie gyvūnų gerovę ir apsaugą (ypač eksperimentinių).

Direktyvos 86/609/EEB pakeitimai pradėti 2007 metų pradžioje ir tikėtina, kad truks bent dvejus metus⁵³.

2.2. Lietuvos Respublikos teisės aktai eksperimentų su gyvūnais srityje

⁵³ http://ec.europa.eu/enviroment/chemicals/lab_animals/pdf/intro_lt.pdf; prisijungimo laikas: 2006-08-07.

Šiuo metu Lietuvoje eksperimentiniais ir kitais mokslo tikslais naudojamų gyvūnų apsaugą ir elgesį su jais reglamentuoja Lietuvos Respublikos gyvūnų globos, laikymo ir naudojimo įstatymas ir poįstatyminiai aktai - Lietuvos Respublikos valstybinės veterinarijos tarnybos direktoriaus įsakymai „Dėl laboratorinių gyvūnų veisimo, dauginimo, priežiūros ir transportavimo veterinarinių klausimų“ ir „Dėl laboratorinių gyvūnų naudojimo moksliniams bandymams“ bei Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl geros laboratorinės praktikos (GLP) taisyklių neklinikinių (eksperimentinių) laboratorijų tyrimams“.

Lietuvos Respublikos gyvūnų globos, laikymo ir naudojimo įstatymas⁵⁴ (toliau Įstatymas) apibrėžia laboratorinių (eksperimentinių) gyvūnų sąvoką ir tokiais gyvūnais laikomi „visi gyvūnai, specialiai auginami arba atrinkti laboratoriniams tyrimams“.

Įstatymo paskirtis - nustatyti „fizinių ir juridinių asmenų elgesio su naminiais, ūkinės paskirties, dekoratyviniais, laboratoriniais, nelaisvėje laikomais ir laukiniais gyvūnais bendruosius principus, kad gyvūnai būtų apsaugoti nuo kančių, žiauraus elgesio ir kitų neigiamų poveikių ir būtų užtikrintas žmonių saugumas“.

Kaip matome, Įstatymas yra skirtas nustatyti bendruosius elgesio principus su visais gyvūnais. Konkrečiai laboratoriniams (eksperimentiniams) gyvūnams skirtas 14 str. „Gyvūnų naudojimas mokymams ir tyrimams“. Šiame straipsnyje nurodoma, kad „bandymams gali būti naudojami tik specialiai šiems tikslams veisti ir auginti gyvūnai“. Pateikiama pora išimčių, kuomet esant skausmingiems bandymams, nenaudojamos nuskausminimo priemonės:

- 1) bandymų sukeltas skausmas yra mažiau kenksmingas gyvūnui nei nuskausminimas;
- 2) nuskausminimo priemonių taikymas yra nesuderinamas su bandymo tikslais.

Visais kitais atvejais, kai bandymas gali sukelti skausmą, nuskausminimas būtinas. Įstatymo 14 str. Valstybinę maisto ir veterinarijos tarnybą bei Laboratorinių gyvūnų naudojimo etikos komisiją prie Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos įvardina kaip reguliuojančią ir kontroliuojančią gyvūnų naudojimą bandymams, institucijas.

Įstatyme nustatyti draudimai atlikti bandymus su gyvūnais, jei:

- 1) reikiamus tikslus galima pasiekti taikant alternatyvius mokslinius metodus (14 str. 2 d.);
- 2) gyvūnas yra benamis (16 str. 3 d.).

Kaip ir kitus, taip ir eksperimentinius gyvūnus reikia auginti bei transportuoti jiems tinkamomis sąlygomis, suteikti veterinarinę pagalbą jiems susižeidus ir susirgus, elgtis taip, kad gyvūnai jaustų kuo mažiau streso ir neigiamų padarinių.

Detalesni reikalavimai eksperimentams su gyvūnais yra pateikiami poįstatyminiuose aktuose.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos gyvūnų globos, laikymo ir naudojimo įstatymas //Valstybės žinios. 1997, Nr. 108-2728.

Lietuvos Respublikos valstybinės veterinarijos tarnybos direktoriaus įsakymas „Dėl laboratorinių gyvūnų veisimo, dauginimo, priežiūros ir transportavimo veterinarinių klausimų“⁵⁵ priimtas vadovaujantis Gyvūnų globos, laikymo ir naudojimo įstatymu, o akte įtvirtinti reikalavimai suderinti su Direktyvos 86/609/EEB reikalavimais.

Šiame įsakyme reglamentuojama:

- 1) laboratorinių gyvūnų laikymas, atitinkamų įstaigų įkūrimas ir įranga;
- 2) reikalavimai gyvūnų laikymo patalpoms;
- 3) reikalavimai laboratorijoms ir specialioms patalpoms (pvz., sergantiems gyvūnams laikyti);
- 4) reikalavimai aptarnavimo patalpoms (pvz., pašarų, narvelių laikymui);
- 5) gyvūnų laikymo patalpų mikroklimatas ir tinkamų laikymo sąlygų kontrolė;
- 6) gyvūnų priežiūra (pvz., šėrimas, girdymas, bendravimas).

Įsakyme nustatyti atvejai, kuomet gyvūnai negali būti transportuojami:

- 1) kai jie serga ir yra nusilpę, nebent transportavimo tikslas – jų terapija ar diagnostika (35.2 punktas);
- 2) patelės, kurioms transportavimo metu gali prasidėti gimdymas (35.3 punktas);
- 3) patelės, kurios pagimdė prieš 48 ar mažiau valandų iki transportavimo ir jų prieaugis (35.3 punktas).

Transportavimo metu turi būti užtikrintos visos sąlygos (ventiliacija, reikiama temperatūra, pašarai ir kita), kad gyvūnai jaustų kuo mažiau streso. Po transportavimo gyvūnams turi būti suteiktas karantinavimo ir aklimatizacijos laikotarpis.

Įsakyme yra pateikiamos rekomendacijos karantinui atskirom gyvūnų rūšim (pvz., pelėms 5-15 d., katėms 20-30d.), taip pat rekomendacijos narvelių matmenis bei specialūs reikalavimai eutanazijai.

Lietuvos Respublikos valstybinės veterinarijos tarnybos direktoriaus įsakymas „Dėl laboratorinių gyvūnų naudojimo moksliniams bandymams“⁵⁶ priimtas vadovaujantis Gyvūnų globos, laikymo ir naudojimo įstatymu, o jo nuostatos suderintos su Direktyvos 86/609/EEC nuostatomis. Įsakymas reglamentuoja bandymus su gyvūnais, kurie atliekami įgyvendinant šiuos tikslus:

- 1) kuriant, gaminant, tiriant vaistų, kitų medžiagų arba produktų, skirtų žmonių, gyvūnų ir augalų ligų arba kitų anomalijų profilaktikai, diagnostikai ir gydymui ar kitiems moksliniams tyrimams kokybę, efektyvumą ir saugumą;
- 2) saugant natūralią aplinką bei žmonių ar gyvūnų sveikatą ir gerovę;

⁵⁵ Lietuvos Respublikos valstybinės veterinarijos tarnybos direktoriaus 1998 m. gruodžio 31 d. įsakymas Nr.4-361 „Dėl laboratorinių gyvūnų veisimo, dauginimo, priežiūros ir transportavimo veterinarinių klausimų“//Valstybės žinios. 1999, Nr. 49-1590.

⁵⁶ Lietuvos Respublikos valstybinės veterinarijos tarnybos direktoriaus 1999 m. sausio 18 d. įsakymas Nr. 4-16 „Dėl laboratorinių gyvūnų naudojimo moksliniams bandymams“// Valstybės žinios. 1999, Nr.49-1591.

3) mokant medicinos ir aplinkos pažinimo.

Įsakymas nustato gyvūnų laikymo ir bandymų organizavimo principus bei organizacijų teikiančių ir naudojančių gyvūnus eksperimentams teises bei pareigas.

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymo „Dėl geros laboratorinės praktikos (GLP) taisyklių neklinikinių (eksperimentinių) laboratorijų tyrimams“⁵⁷ tikslas – garantuoti eksperimentinių laboratorinių tyrimų kokybę (GLP reikalavimus turi atitikti visa laboratorinė įranga, eksperimentinės procedūros, gyvūnų laikymas, dokumentacijos tvarkymas ir kita) bei unifikuoti tyrimus tarptautiniu mastu.

Įsakyme gera laboratorinė praktika apibūdinama kaip „laboratorinės veiklos organizavimas, apimantis tyrimų planavimą, monitoringą, duomenų registravimą, ataskaitų rengimą ir darbo kontrolę“.

2.3. Lietuvoje veikiančios institucijos ir organizacijos eksperimentų su gyvūnais srityje

Lietuvoje eksperimentų su gyvūnais srityje veikia Laboratorinių gyvūnų naudojimo etikos komisija prie Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos (toliau Etikos komisija).

Etikos komisija buvo įsteigta Valstybinės veterinarijos tarnybos direktoriaus įsakymu patvirtinus jos nuostatus. Savo veikloje Etikos komisija vadovaujasi Lietuvos Respublikos gyvūnų globos, laikymo ir naudojimo įstatymu, Geros laboratorinės praktikos (GLP) taisyklėmis, patvirtintomis sveikatos apsaugos ministro įsakymu, Valstybinės veterinarijos tarnybos direktoriaus įsakymais „Dėl laboratorinių gyvūnų naudojimo moksliniams bandymams“ ir „Dėl laboratorinių gyvūnų veisimo, dauginimo, priežiūros ir transportavimo veterinarijos reikalavimų“, Etikos komisijos darbo reglamentu, nuostatais ir kitais teisės aktais.

Etikos komisiją sudaro dvylika narių po vieną iš Biochemijos instituto, Vilniaus universiteto Imunologijos instituto, Kauno medicinos universiteto Biomedicininio tyrimų instituto, Lietuvos veterinarijos akademijos, Lietuvos veterinarijos akademijos Veterinarijos instituto, Nacionalinės veterinarijos laboratorijos, Vilniaus universiteto Onkologijos instituto, Valstybinės vaistų kontrolės tarnybos, Valstybinio visuomenės sveikatos centro, Vilniaus universiteto bei dviejų visuomeninių organizacijų - Laboratorinių gyvūnų mokslo Lietuvos asociacijos ir Gyvūnų globos draugijos⁵⁸.

⁵⁷ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1999 m. balandžio 12 d. įsakymas Nr. 155 „Dėl geros laboratorinės praktikos (GLP) taisyklių neklinikinių (eksperimentinių) laboratorijų tyrimams“// Valstybės žinios. 1999, Nr. 35-1053.

⁵⁸ Lietuvos Respublikos valstybinės veterinarijos tarnybos direktoriaus 2003 m. rugsėjo 18 d. įsakymas Nr. B1-746 „Dėl laboratorinių gyvūnų etikos komisijos prie Valstybinės veterinarijos tarnybos sudarymo“// Valstybės žinios. 2003, Nr. 109-4908.

Remiantis Valstybinės veterinarinės tarnybos direktoriaus įsakymu „Dėl leidimų atlikti laboratorinius bandymus su gyvūnais išdavimo tvarkos“ patvirtintu Etikos komisijos darbo reglamentu⁵⁹ Etikos komisijos sudėtį dvejiems metams tvirtina Valstybinės veterinarijos tarnybos direktorius. Etikos komisijos posėdžiai vyksta Valstybinėje veterinarijos tarnyboje (toliau VVT) ne rečiau kaip kartą per metų ketvirtį, o kiekvieno metų ketvirčio pradžioje Etikos komisija informuoja VVT apie atliktą darbą ir nustatytus pažeidimus. Etikos komisijos narių darbas nėra apmokamas. Etikos komisijos posėdžiai yra uždari, o savo veiklos ataskaitas ji pateikia VVT. VVT drauge su Etikos komisija ataskaitas apie laboratorinių gyvūnų panaudojimą mokslo tikslais rengia ir siunčia Europos Komisijai.

Norint gauti iš šių institucijų informaciją apie eksperimentinių gyvūnų panaudojimą ar gerovės pažeidimus, susiduriama su problema – tokia informacija nėra skelbiama nei viešai (pvz. VVT internetinėje svetainėje), nei pavieniams interesantams. VVT ir Etikos komisija, esant visuomenės susidomėjimui šiomis temomis, bendradarbiauja tik su visuomeninėmis organizacijomis (bet ne su pavieniais interesantais) ir tik jas informuoja apie savo atliktą veiklą. Nors pagal teisės aktų nuostatas (Direktyvos 86/609/EEB 13 str., Lietuvos Respublikos valstybinės veterinarijos tarnybos direktoriaus įsakymu „Dėl laboratorinių gyvūnų naudojimo moksliniams bandymams“ 37 punktu) visuomenei periodiškai turi būti pateikta statistinė informacija apie eksperimentuose panaudotų gyvūnų kiekį ir rūšį.

Rūpindamosis laboratorinių gyvūnų gerove, abi institucijos siekia užtikrinti, kad laboratorinių gyvūnų naudojimas būtų vykdomas pagal galiojančius teisės aktus, būtų paisoma 3R principo, propaguojama alternatyvius tyrimo metodus.

Pagrindiniai Etikos komisijos tikslai⁶⁰:

- įgyvendinti Europos konvencijų, Europos Sąjungos ir nacionalinių teisės aktų reikalavimus stuburinių gyvūnų auginimui ir naudojimui moksliniams eksperimentams;
- teikti VVT pasiūlymus dėl leidimų auginti, veisti ir atlikti laboratorinius bandymus su stuburiniais gyvūnais išdavimo.

Eksperimento, kuris bus atliekamas su gyvūnais, temą dažniausiai nulemia socialinė, mokslinė ar praktinė svarba (pvz., naujų vaistų bandymas su gyvūnais).

Vadovaujantis, jau minėtu Valstybinės veterinarinės tarnybos direktoriaus įsakymu „Dėl leidimų atlikti laboratorinius bandymus su gyvūnais išdavimo tvarkos“, norint gauti leidimą dirbti su laboratoriniais gyvūnais, Etikos komisijai turi pateikti:

1. tyrėjo gyvenimo aprašymą;

⁵⁹ Lietuvos Respublikos valstybinės veterinarijos tarnybos direktoriaus 1999 m. lapkričio 17 d. įsakymas Nr. 4-300 „Dėl leidimų atlikti laboratorinius bandymus su gyvūnais išdavimo tvarkos“ // Valstybės žinio. 1999, Nr. 99-2878.

⁶⁰ Lietuvos Respublikos valstybinės veterinarijos tarnybos direktoriaus 1999 m. gegužės 25 d. įsakymas Nr. 4-135 „Dėl laboratorinių gyvūnų naudojimo etikos komisijos prie Valstybinės veterinarijos tarnybos nuostatų patvirtinimo“// Valstybės žinios. Nr. 49-1593.

2. tyrėjo kvalifikaciją patvirtinančius dokumentus, kurie nurodo, kad tyrėjas turi teisę ir moka dirbti su laboratoriniais gyvūnais;

3. paraišką („2006 m. Etikos komisija iš įvairių mokslo institucijų gavo 14 paraiškų atlikti mokslo tiriamuosius darbus laboratorinius gyvūnus naudojant eksperimentams. Įvertinus projektų tikslingumą bei sąlygas laboratorinių gyvūnų gerovei, visos paraiškos buvo patenkintos, išduodant leidimus eksperimentų, panaudojant laboratorinius gyvūnus, atlikimui“)⁶¹;

4. projektus ir kitus dokumentus dėl laboratorinių gyvūnų veisimo ir auginimo.

Pareiškėjas privalo pagrįsti darbo su laboratoriniais gyvūnais tikslą, jo reikšmę žmonėms ir gyvūnams bei jų sveikatai ir gerovei. Nurodyti, koku principu parenkamos gyvūnų rūšys eksperimentui atlikti. Turi būti pateikti duomenys apie tiriamąsias medžiagas, chirurginius veiksmus, eksperimento trukmę ir baigtį, aprašyta kiekviena darbo su gyvūnais procedūra.

Tinkamos tyrimo taktikos pasirinkimas yra svarbus žingsnis norint gauti Etikos komisijos pritarimą leidimui gauti. Pasirenkant tyrimo taktiką, prioritetą reikia skirti tai, kuriai reikalingas minimalus gyvūnų kiekis, ar kuriai tinka gyvūnai su mažiau išsivysčiusia nervų sistema (taip gyvūnai mažiau kęstų skausmą, kančias, baimę). Jeigu darbo procedūros visgi gali sukelti gyvūnams skausmą arba nemalonius pojūčius reikia nurodyti:

- jų stiprumą ir trukmę;
- būdą skausmui nustatyti;
- būdą skausmui sumažinti;
- aplinkybes, kada gyvūnai turi būti numarinti.

Įgyvendinant Europos Sąjungos politiką, eksperimentinių gyvūnų gerovės srityje, būtina įrodyti gyvūnų naudojimo eksperimentuose neišvengiamumą. Labai svarbu išsiaiškinti alternatyvius tyrimo metodus ir esant galimybei juos taikyti. Vengiant pasikartojimų, įsitikinti, kad tokie patys eksperimentai nebuvo atlikti kitų tyrėjų.

Etikos komisija, išnaginėjusi visą reikiama medžiagą, teikia pasiūlymą dėl leidimo išdavimo ar neišdavimo atlikti eksperimentus su gyvūnais VVT. Pagal Etikos komisijos nuostatus Etikos komisija gali neleisti atlikti eksperimentus su gyvūnais, jei paaiškėja, kad jų metu nebus užtikrinta gyvūnų gerovė. Nuostatose yra pateikta tik ši sąlyga, tačiau atsižvelgus į: a) Europos Tarybos Direktyvos 86/609/EEB 7 str. 2 punktą – „eksperimentas neatliekamas, jei siekiamo rezultato galima pagrįstai ir praktiškai pasiekti kitu moksliai tinkamu metodu, kuriam nereikia gyvūnų“, b) Lietuvos Respublikos gyvūnų globos, laikymo ir naudojimo įstatymo 22 str. 2 dalį – „bandymus su gyvūnais atlikti draudžiama, jei reikiamus tikslus galima pasiekti taikant alternatyvius tyrimo metodus“, c) VVT direktoriaus įsakymo „Dėl laboratorinių gyvūnų

⁶¹ Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos 2006 m. veiklos ataskaita //http://www.vet.lt; prisijungimo laikas: 2007-06-26.

naudojimo moksliniams bandymams“ 10 punktą – „bandymų su gyvūnais nereikėtų atlikti, jeigu norimas rezultatas gali būti pasiektas kitu mokliškai pagrįstu bandymu, kurio atlikimui gyvūnai nereikalingi“, sektų, kad atlikti bandymus su gyvūnais draudžiama ne tik, kai neužtikrinama gyvūnų gerovė eksperimento metu, bet ir esant alternatyviems tyrimo metodams. Kita neištraukta sąlyga, kuriai esant leidimai neturėtų būti išduodami - tai bereikalingų eksperimentų kartojimas. Direktyvos 86/609/EEB preambulėje ir 22 str. įtvirtinamas tokių eksperimentų kartojimo vengimas. Nors gyvūnų gerovė eksperimento metu ir būtų užtikrinta, tačiau eksperimentų vykdymas, taikant tik šią sąlygą būtų, neetiškas ir prieštaraujantis teisės aktams (tuo atveju, kai galima taikyti alternatyvius metodus ar yra bereikalingas eksperimentų kartojimas).

Etikos komisija gali sustabdyti eksperimentų atlikimą, paaiškėjęs, jog tyrėjas nepaiso eksperimentų metodikos ar nevykdo pakartotinių jos reikalavimų dėl gyvūnų gerovės.

Įgyvendindama savo veiklos tikslus Etikos komisija taip pat⁶²:

1) ruošia eksperimentų, atliekamų su stuburiniais laboratoriniais gyvūnais, bendruosius metodologinius ir etikos reikalavimus; nustato eksperimentų atlikimo sąlygas ir reikalavimus personalui;

2) ruošia laboratorinių gyvūnų veisimo, auginimo, šėrimo, vivariumų įrangos ir aplinkos reikalavimus;

3) apibūnina laboratorinių gyvūnų panaudojimą naujuose moksliniuose projektuose;

4) teikia metodinę pagalbą mokslo ir kitiems darbuotojams, kurių veikla susijusi su laboratorinių gyvūnų veisimu, auginimu ir naudojimu;

5) kaupia, analizuoja, kontroliuoja visus Lietuvoje atliekamus eksperimentus su gyvūnais ir teikia registracijai;

6) kartu su suinteresuotom institucijomis organizuoja mokymo kursus eksperimentų atlikėjams ir pagalbiniam personalui;

7) tikrina, kad laboratorinių gyvūnų analgezijai, anestezijai ir eutanazijai būtų naudojami tiksliai apibūninti preparatai ir metodai.

Etikos komisija, kontroliuodama visus Lietuvoje atliekamus mokslinius eksperimentus su gyvūnais, turi teisę įeiti į gyvūnų laikymo ar laboratorines patalpas, patikrinti kaip laikomasi eksperimentų plano ir patvirtinto reglamento, taip pat gauti informaciją iš valstybinių mokslo institucijų, aukštųjų mokyklų, žinybinių mokslo institucijų ir gamybinių organizacijų savo kompetencijos klausimais.

⁶² Lietuvos Respublikos valstybinės veterinarijos tarnybos direktoriaus 1999 m. gegužės 25 d. įsakymas Nr. 4-135 „Dėl laboratorinių gyvūnų naudojimo etikos komisijos prie Valstybinės veterinarijos tarnybos nuostatų patvirtinimo“// Valstybės žinios. Nr. 49-1593.

Visų organizacijų, kurios veisia, teikia ar naudoja gyvūnus bandymams, pareigas nustato VVT direktoriaus įsakymas „Dėl laboratorinių gyvūnų naudojimo moksliniams bandymams“⁶³. Šiame įsakyme apibrėžiamos :

organizacija – įmonė, įstaiga, institutas ir t.t., turinti kilnojamus įrenginius, atskiras patalpas, atskirus pastatus arba pastatų kompleksus, kuriuose veisia ir laiko gyvūnus arba atlieka su jais bandymus.

Organizacija-tiekėja – organizacija, kuri veisia ir teikia reikalingus gyvūnus tam tikriems bandymams.

Organizacija-naudotoja – organizacija, kuri naudoja gyvūnus bandymams.

Ženklinimas – specialus mažiausiai traumuojantis pažymėjimas individualiu ženklu (antkaklis, nudažymas, tatuiruotė, ausų įkarpos ir t.t.).

Organizacija- tiekėja:

- 1) registruoja parduotų ar pateiktų gyvūnų rūšį ir kiekį, pardavimo ir tiekimo datas, gavėjo pavadinimą ir adresą, nugaišusių gyvūnų rūšį ir kiekį;
- 2) atlieka specialią apskaitą, suteikiančią duomenų apie kiekvieną gyvūną;
- 3) ženklina gyvūnus (tai daroma prieš pat nujunkimą).

Organizacija-naudotoja privalo:

- 1) skirti asmenis, atsakingus už gyvūnų priežiūrą bei gerai veikiančią techninę įrangą;
- 2) turėti pakankamai apmokytų darbuotojų;
- 3) palaikyti nuolatinį ryšį su veterinarijos klinikomis ir veterinarijos įstaigomis;
- 4) paskirti veterinarijos gydytoją ar kitą kompetentingą asmenį organizacijos ir gyvūnų laikymo sąlygų kontrolei.

Organizacijos-tiekėjos ir organizacijos-naudotojos yra susiję, kadangi naudotojos gali eksperimentams naudoti tik gyvūnus, gautus iš organizacijos-tiekėjos. Įsakymas nustato galimybę organizacijoms-naudotojoms tuo pačiu užsiimti ir gyvūnų veisimu, tik tam reikia gauti leidimą ir atitikti organizacijai-tiekėjai ir organizacijai-naudotojai keliamus reikalavimus. Tiek organizacija-tiekėja, tiek ir organizacija-naudotoja privalo kruopščiai pildyti ir saugoti visą dokumentaciją, susijusią su gyvūnų tiekimu, gavimu ir naudojimu, taip pat pareikalavus pateikti VVT ar Etikos komisijai.

Pagal Etikos komisijos pasiūlymą, leidimus eksperimentiniams gyvūnams veisti, juos tiekti ir naudoti eksperimentams turi Vilniaus universiteto Imunologijos institutas ir Biochemijos institutas.

⁶³ Lietuvos Respublikos valstybinės veterinarijos tarnybos direktoriaus 1999 m. sausio 18 d. įsakymas Nr. 4-16 „Dėl laboratorinių gyvūnų naudojimo moksliniams bandymams“// Valstybės žinios. 1999, Nr.49-1591.

Pavyzdžiui, „Biochemijos institute vienu metu galima atlikti eksperimentus su 3000 pelių, 2000 žiurkių arba 1000 jūrų kiaulyčių ir 70 triušių. Plotas laboratoriniams gyvūnams laikyti sudaro 200 kvadratinių metrų, o laboratorijų plotas - 300 kvadratinių metrų. Pagrindinė vivariumo darbo kryptis – kancerogenezės mechanizmų tyrimas, sintetinių junginių ir gamtinių medžiagų biologinio aktyvumo vertinimas. Tyrinėjami nauji sintetiniai junginiai, pasižymintys priešnavikiniu aktyvumu, tiriamos jų farmakologinės savybės bei veikimo mechanizmas. Vivariume yra auginami Kalifornijos bei Lietuvos pilkieji triušiai, laboratorinės žiurkės ir pelės. Be vėžio gydymo būdų, su laboratoriniais gyvūnais yra bandoma atrasti ir efektyvesnį infarkto gydymą. Tam naudojami Biochemijos instituto vivariume auginami triušiai⁶⁴.

Taip pat gyvūnus veisia ir naudoja eksperimentams Lietuvos veterinarijos akademija. Eksperimentams gyvūnus naudoja Lietuvos kariuomenės Karo medicinos tarnyba, Vilniaus universiteto Ekspertinės ir klinikinės medicinos institutas, Kauno medicinos universitetas. Pastarojo vivariume laikomi laboratoriniai gyvūnai naudojami ne tik moksliniams eksperimentams, bet ir studentų mokomiesiems darbams atlikti. Kauno medicinos universitete studijoms yra naudojamos pievinės (rudosios) varlės. Su šiais gyvūnais, studentų atliekami praktikos darbai alternatyvos neturi, todėl jų gaudymas, laikymas ir priežiūra yra atskirai reglamentuoti Kauno medicinos universiteto Laboratorinių (eksperimentinių) gyvūnų naudojimo reglamente⁶⁵.

Organizacijos, atliekančios eksperimentus su gyvūnais, vadovybė turi užtikrinti, kad organizacijoje būtų Kokybės kontrolės programa - tai vidaus kontrolės sistema, kuri garantuoja, kad laboratoriniai tyrimai būtų atliekami pagal Geros laboratorinės praktikos taisyklės⁶⁶ (toliau - GLP). Personalas, kuris atlieka tyrimo kokybės kontrolę, neturi būti įtrauktas į tyrimą ar tiesiogiai suinteresuotas tyrimo eiga bei rezultatais. Apie bet kokius nukrypimus nuo GLP taisyklių privalu raštu pranešti vadovybei ir atsakingam tyrimų vadovui. Pavyzdžiui, Kauno medicinos universitete už teisingą laboratorinių gyvūnų naudojimą ir kontrolę atsakinga universiteto rektoriaus įsakymu patvirtinta penkių asmenų komisija⁶⁷.

Kaip yra įgyvendinamos GLP taisyklės prižiūri ir GLP kontrolės institucija - Nacionalinis akreditacijos biuras prie Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos, kontroliuojantis tyrimo laboratorijas.

⁶⁴ <http://www.bchi.lt/biochem.htm>; prisijungimo laikas: 2007-06-26.

⁶⁵ Kauno medicinos universiteto Laboratorinių (eksperimentinių) gyvūnų naudojimo reglamentas <http://www.kmu.lt/index.pdf?cid=1127>; prisijungimo laikas: 2007-06-26.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1999 m. balandžio 12 d. įsakymas Nr. 155 „Dėl geros laboratorinės praktikos (GLP) taisyklių neklinikinių (eksperimentinių) laboratorijų tyrimams“// Valstybės žinios. 1999, Nr. 35-1053

⁶⁷ Kauno medicinos universiteto Laboratorinių (eksperimentinių) gyvūnų naudojimo Komisijos darbo reglamentas <http://www.kmu.lt/index.pdf?cid=1126>; prisijungimo laikas: 2007-06-26.

Personalas, dirbantis su gyvūnais, turi būti tinkamos kvalifikacijos ir gerai mokėti atlikti visas reikiamas procedūras. Ten, kur yra laikomi gyvūnai, draudžiama valgyti, gerti, rūkyti, naudoti kosmetiką, turi būti laikomasi tvarkos ir švaros. Tam, kad būtų išvengta alergijų, infekcijų ar sužalojimų personalas turi naudoti specialią aprangą, pirštines, veido kaukes, galvos apdangalus. Tai ypač svarbu naudojant toksiškas chemines medžiagas ar ligų sukėlėjus. Asmenims, dirbantiems su gyvūnais yra rekomenduojama reguliariai tikrintis sveikatą.

Didžiausia problema, su kuria susiduria tyrėjai - tai skurdi materialinė eksperimentinių gyvūnų laboratorijų bazė bei modernaus Europos Sąjungos reikalavimus atitinkančio laboratorinių gyvūnų veislyno nebuvimas. Kaip teigia prof. dr. Osvaldas Rukšėnas ir dr. Virginija Bukelskienė: „prirašyta daug projektų, pagrindžiančių būtinybę gerinti laboratorijų materialinę bazę, daugelis komisijų konstatavo, kad taip dirbti negalima, o kai kurios gamyklos nutraukė veiklą, nes negali užtikrinti Europos standartus atitinkančios biologinės produkcijos vertinimo, panaudojant gyvūnus, tačiau reikalai nepasikeitė...“⁶⁸. Kol kas belieka apgailestauti, kad ši problema yra palikta spręsti tyrėjams, nesulaukiant pagalbos iš valstybinės valdžios institucijų. Kaip pavyzdį galima pateikti bandymus su Biochemijos instituto triušiais (išbandomas naujas infarkto gydymo būdas)⁶⁹. Dėl metų metus negaunamų lėšų Biochemijos instituto vivariumo rekonstrukcijai ir eksperimentinės operacinės įrengimui, operacijos atliekamos miesto centre esančioje operacinėje. Instituto darbuotojai po operacijos rūpinasi ir savo transportu veža gyvūnus atgal į Biochemijos institutą. Galima teigti, kad tik darbuotojų geranoriškumo ir pastangų dėka eksperimentas gali vykti iš valstybės nesulaukiant taip reikiamos paramos.

Reikia tikėtis, kad ateityje valstybinės valdžios institucijos neliks abejingos tyrėjų prašymams, kad Europos Sąjungos struktūrinių fondų skiriamos lėšos bus gaunamos ir tinkamai įsisavinamos bei panaudojamos eksperimentinių gyvūnų laboratorijų bazei gerinti.

Tiek Lietuvos, tiek ir užsienio šalių laboratorinių gyvūnų naudojimo etikos komisijų ar komitetų veikloje dalyvauja gyvūnų gerovės organizacijų atstovai. Lietuvoje, Etikos komisijoje ši vieta priklauso **Lietuvos Gyvūnų globos draugijos** (toliau LGGD) nariui.

LGGD kaip visuomeninė labdaringa organizacija savo politikoje pasisako eksperimentinių gyvūnų naudojimo klausimais. Ši organizacija savo veiklą pradėjo dar 1873 m. Rietave kunigaikščių Oginskių pastangomis, savo laiku ją globojo Lietuvos Respublikos prezidentas A. Smetona (nors draugijos veikla 1939-1990 m. buvo nutrūkusi, tačiau šiuo metu ji

⁶⁸ Rukšėnas O., Bukelskienė V. Eksperimentai su gyvūnais: paminklas nežinomai pelei//SPECTRUM, VU žurnalas 1 (4) 2006. P. 8.

⁶⁹ <http://www.delfi.lt/news/daily/science/article.php?in=10479801>; prisijungimo laikas: 2006-08-27.

vėl yra vykdoma)⁷⁰. Tai leidžia teigti, jog humaniško elgesio su gyvūnais propagavimas nėra naujas reiškinytis Lietuvoje, gyvūnų gerovės klausimai rūpėjo ir daugiau nei prieš šimtą metų.

LGGD siekia užkirsti kelią žiauriam elgesiui su gyvūnais ir sumažinti žalingą žmonių poveikį jiems. Per įstatymų kūrimą ir leidybą taip pat siekiama sukurti tokius standartus, kurie garantuotų gerą elgesį su gyvūnais, jų laikymą bei eksploatavimą.

LGGD nepasisako už gyvūnų pirmenybę žmonių atžvilgiu ar atvirkščiai. Jos nuomone, negali būti propaguojama tokia politika, kuri „vienu aspektu teikia naudą gyvūnui ir turi kokią nors stiprų, žalingą poveikį žmonėms. Taip pat ji negali prieštarauti gyvūnų, kuriems nėra jokių alternatyvų (pvz. gyvūnų naudojimas maistui) naudojimui, bet tas turi būti daroma humaniškai“⁷¹.

Laboratorinių gyvūnų atžvilgiu LGGD pasisako prieš⁷²:

- gyvūnų elgsenos eksperimentus, jei jų metu nėra užtikrinamas jų gerbūvis;
- eksperimentus ir procedūras, kurie sukelia gyvūnams skausmą ir kančias;
- eksperimentus, kai tą patį rezultatą galima pasiekti naudojant alternatyvius metodus;
- eksperimentus, kurie nepagrįsti, nebūtini ar jau buvo atlikti ar atliekami demonstraciniais tikslais;
- eksperimentus, kuriuose naudojami gyvūnai, kai jų nauda yra abejotina (pvz., maisto papildai, kosmetika ir kt.);
- eksperimentus su sugautais laukiniais gyvūnais;
- šimpanzių naudojimą eksperimentuose;
- laboratorinių gyvūnų eksportą ir importą;
- gyvūnų naudojimą mokymo procesui, jei šiam egzistuoja alternatyva.

LGGD palaiko ir remia⁷³:

- alternatyvių eksperimentų metodų vystymą, kuriuose nenaudojami laboratoriniai gyvūnai;
- mokslinę, teisinę, etinę eksperimentų su gyvūnais analizę;
- etikos komitetų kūrimąsi;
- taisykles, nustatančias elgesį su laboratoriniais gyvūnais ir jų kūrimą;
- disciplinas, kuriose supažindinama su gyvūnų naudojimo etika ir gyvūnų gerbūviu.

⁷⁰ <http://www.lggd.lt>; prisijungimo laikas: 2007-05-08.

⁷¹ LGGD politika, priimta LGGD tarybos posėdyje, vykusiame 2001 04 20// <http://www.lggd.lt/politika>; prisijungimo laikas: 2007-06-26.

⁷² Ten pat.

⁷³ Ten pat.

2.4. Laboratorinių (eksperimentinių) gyvūnų naudojimo etikos komitetai

Europos Sąjungoje, be šalyse veikiančių etikos komitetų, 1990 m. vasario 2 d. Europos Komisijos sprendimu (remiantis Direktyva 86/609/EEB) buvo įkurtas **Eksperimentiniams ir kitiems moksliniams tikslams naudojamų gyvūnų apsaugos patariamasis komitetas**⁷⁴ (toliau - Komitetas). Komiteto paskirtis padėti Europos Komisijai organizuoti keitimąsi informacija apie eksperimentus su gyvūnais. Komitetą sudaro ekspertai, eksperimentų su gyvūnais srities specialistai. Jie taip pat Europos Komisiją konsultuoja klausimais, susijusiais su eksperimentiniais gyvūnais. Kuomet Komiteto nariai vieningai pritaria dėl prašomos konsultacijos turinio, yra parengiama bendra išvada. Esant daugiau nei vienai nuomonei, yra pateikiami skirtingi ekspertų požiūriai nagrinėjamu klausimu. Komitete kiekvieną valstybę narę atstovauja du nariai. Lietuvos atstovai yra VVT pareigūnai.

Komiteto narių kadencija yra penkeri metai su galimybe ją atnaujinti, o narių darbas nėra apmokamas. Komiteto posėdžiai vyksta Komisijai sušaukus, o jiems pirmininkauja Komisijos atstovas.

Švedijoje⁷⁵ yra septyni komitetai, kurių kiekvienas nagrinėja iš atskiro šalies regiono pateiktus prašymus iš etinės pusės įvertinti eksperimentus su gyvūnais. Nors komitetų nuomonė yra laikoma tik patariamąja, pastebėta, kad jų sprendimai tampa lemiamais. Vertinant etinę eksperimento pusę komitetai nagrinėja:

- jo mokslinę naudą;
- visuomenės susidomėjimą;
- galimybes eksperimentą atlikti be gyvūnų (alternatyvūs metodai);
- galimybes eksperimentą atlikti kaip galima humaniškiau;
- eksperimentų pasikartojimo galimybę.

Komitetų narius skiria Laboratorinių gyvūnų nacionalinė taryba (angl. National Board for Laboratory Animals). Kiekvieną komitetą sudaro po dvylika narių, iš kurių keturi turi būti ne profesionalai (visuomenės atstovai) ir du iš gyvūnų apsaugos organizacijų. Iš komiteto narių yra išrenkamas vadovas ir pavaduotojas. Narių kadencija yra treji metai su galimybe ją pratęsti.

⁷⁴ Komisijos sprendimas dėl Eksperimentams ir kitiems moksliniams tikslams naudojamų gyvūnų apsaugos patariamojo komiteto steigimo 90/67/EEB //http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:03:10:31990D0067:LT:PDF; prisijungimo laikas: 2007-07-15.

⁷⁵ Medžiaga apie komitetų veiklą pateikta remiantis - Animal Care and Use Committees: Structural Problems Impair Usefulness //http://www.prcm.org/resch/annex/IA CUC.html; prisijungimo laikas: 2007-05-02.

Vokietijos⁷⁶ žemių vietinė valdžia į komitetą sudėtį skiria 1/3- gyvūnų gerovės organizacijų ir 2/3-visuomenės atstovų. Komiteto narių kadencija yra treji metai su galimybe ją pratęsti. Žemėse komitetų vaidmuo yra patariamasis. Vietinė valdžia nėra įpareigota paklusti jų rekomendacijoms. Komitetų nuomonės dažniausiai būna palankios dėl eksperimentų vykdymo, tačiau pasitaiko situacijų, kai valdžia leidžia atlikti eksperimentą, komitetui nepritarus.

Tam, kad komitetas nuspręstų leisti ar neleisti vykdyti eksperimentą, yra pasveriama eksperimento nauda ir kančia eksperimente naudojamiems gyvūnams. Taip pat komitetas apsvarsto alternatyvias galimybes.

Ar išduoti leidimus atlikti eksperimentus su gyvūnais **Didžiojoje Britanijoje**⁷⁷ sprendžia licencijų išdavimo institucija „Namų ofisas“ (angl. Home office). Ši šalis yra laikoma viena griežčiausiai reglamentuojanti licencijų, atlikti eksperimentus su gyvūnais, išdavimą.

1986 m. Gyvūnų mokslinių procedūrų aktas (angl. Animals Scientific Procedures Act) reikalauja, kad eksperimentai būtų reguliuojami trimis licenzijomis:

- projekto licenzija mokslininkui, kuris vadovauja projektui. Čia detaliai aprašomas gyvūnų skaičius ir rūšys, kurie bus naudojami eksperimento metu. Taip pat eksperimento nauda ir tikslas;
- licenzija institucijai, kad ji turi reikiamas patalpas ir personalą;
- personalinė licenzija, kurią turi turėti kiekvienas atliekantis eksperimentą.

Sprendamas ar išduoti licenziją „Namų ofisas“ įvertina eksperimento naudos ir kainos santykį. Didžioji Britanija vienintelė šalis, kurioje naudos ir kainos santykio įvertinimas yra būtinas norint gauti kiekvieną licenziją. Be to yra įvertinamas alternatyvių metodų taikymas, galimybės eksperimente naudoti kuo mažesnę skaičių gyvūnų. Siekiama, kad eksperimentai būtų atliekami su gyvūnais, kurie turi mažiau išvystytą skausmo sistemą ir apskritai eksperimento metu daryti viską, kas įmanoma, kad gyvūnai jaustų kuo mažiau diskomforto.

Šalyje yra 230 institucijų atliekančių eksperimentus su gyvūnais ir 29 inspektoriai, kurie 11-12 kartų per metus jas inspektuoja.

Prancūzijos⁷⁸ teisė, norint atlikti eksperimentus su gyvūnais, reikalauja turėti projekto ir institucijos licencijas. Asmenims, kurie dirba su eksperimentiniais gyvūnais ir yra prižiūrimi projekto licencijos turėtojo, personalinės licencijos nereikia. Institucija, norinti gauti licenciją,

⁷⁶ Medžiaga apie komitetų veiklą pateikta remiantis - Animal Care and Use Committees: Structural Problems Impair Usefulness //http://www.prcm.org/resch/annex/IA CUC.html; prisijungimo laikas: 2007-05-02.

⁷⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/Animals_testing; prisijungimo laikas: 2007-06-16.

⁷⁸ Ten pat.

turi pateikti informaciją apie patalpas ir gyvūnų naudojimo priežastis. Licencija suteikiama penkiems metams, jei institucija atitinka kriterijus jai gauti.

Kanados⁷⁹ nacionalinė teisė nereikalauja komitetų steigimo. Išimtis yra Ontarijo provincija, kuri savo įstatymuose tokį reikalavimą turi. Čia be komiteto pritarimo nėra leidžiama vykdyti jokio eksperimento. Ir nors Kanados teisė steigti komitetų nereikalauja, šioje šalyje, organizacijos atliekančios eksperimentus su gyvūnais yra priverstos juos steigti dėl rėmėjų reikalavimų. Organizacijos vadovas turi paskirti komiteto narius - tai mokslininkai, veterinaras, visuomenės atstovas. Komitetas apsvarsto eksperimentą iš etinės pusės ir pasiūlytų metodologijų priimtinumą.

Japonijos⁸⁰ teisėje eksperimentiniams gyvūnams yra skiriamas tik vienas sakiny, kuris įpareigoja mokslininkus suteikti kuo mažiau streso ir kančios tokiems gyvūnams. Eksperimentų su gyvūnais nekontroliuoja jokia institucija, taip pat nėra numatyta jokių reikalavimų pranešti apie naudojamų gyvūnų skaičių eksperimentuose.

Jungtinės Amerikos Valstijos⁸¹ (toliau – JAV) Gyvūnų gerovės aktas (1985 m.) (angl. Animal Welfare Act), taip pat vietinės valdžios institucijos reikalauja, kad kiekvienas tyrimų centras JAV turėtų eksperimentinių gyvūnų priežiūros ir naudojimo komitetus. Į komitetų sudėtį įeina veteranai, mokslininkai, asmenys nesusiję su institucija, būtinas teisininkų dalyvavimas. Gyvūnų gerovės specialistai nėra būtini, tuo tarpu kai kuriose Europos šalyse reikalaujama, kad šie specialistai ir teisininkai būtinais įeity į komitetų ar komisijų sudėtį.

Kaip laikomasi šio akto nuostatų prižiūri Gyvūnų ir augalų sveikatos inspekcijos servisas prie Agrokultūros departamento (angl. Animal and Plant Health Inspection Service of the United States Department of Agriculture). Gyvūnų gerovės akte yra nustatytos taisyklės, kurios nurodo, kaip užtikrinti tinkamą eksperimentinių gyvūnų priežiūrą. Institucijos, kurios naudoja eksperimentams gyvūnus, gali būti tikrinamos du kartus per metus iš anksto apie tai nepranešus. JAV dirba 96 inspektoriai, kurie prižiūri apie 8800 institucijų.

Gyvūnų gerovės aktas reikalauja, kad organizacijos naudojančios eksperimentams gyvūnus, kasmet teiktų ataskaitas apie jų skaičių šiose kategorijose⁸²:

C kategorija – gyvūnai, kurie buvo panaudojami nesuteikiant jiems skausmo ir streso;

⁷⁹ Animal Care and Use Committees: Structural Problems Impair Usefulness //http://www.prcm.org//resch/annex/IA CUC.html; prisijungimo laikas: 2007-05-02.

⁸⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Animals_testing; prisijungimo laikas: 2007-06-16.

⁸¹ Animal Care and Use Committees: Structural Problems Impair Usefulness //http://www.prcm.org//resch/annex/IA CUC.html; prisijungimo laikas: 2007-05-02.

⁸² Recognition and alleviation of Pain and distress in Laboratory animals// Bulger R. E., Heitman E. The ethical dimensions of the biological and health sciences. P. 203.

D kategorija – gyvūnai, su kuriais atliekant eksperimentą skausmas ir kančia buvo sumažinti naudojant nuskausminamuosius;

E kategorija – gyvūnai, su kuriais atliekant eksperimentą nuskausminamieji naudojami nebuvo dėl mokslinių tikslų.

Norint atlikti eksperimentą su E kategorijos gyvūnais, reikia paaiškinimo ir svarbaus pagrindo, kad toks eksperimentas būtų leistas. Šios kategorijos neperžiūrėtos yra naudojamos daug laiko, todėl kalbama apie jų peržiūrą. Pagrindinė priežastis – skausmo lygio nustatymo sunkumas.

JAV informacija apie panaudojamus gyvūnus yra vieša ir prieinama visuomenei.

95% visų eksperimentinių gyvūnų JAV sudaro pelės, žiurkės ir paukščiai. Elgesio su šiais gyvūnais standartus nustato Laboratorinių gyvūnų tyrimo institutas (angl. Institute for Laboratory Animals Research) (Gyvūnų gerovės aktas šių eksperimentinių gyvūnų priežiūros nereglamentuoja). Kaip laikomasi standartų prižiūri Laboratorinių gyvūnų gerovės ofisas (angl. Office of Laboratory Animal Welfare). Jis savo iniciatyva jokių inspekcijų nedaro, o veikia tik turint žinių apie pažeidimą.

Mokslininkai ir institucijos, kurie eksperimentams gauna valstybės finansavimą, turi laikytis ne tik Gyvūnų gerovės akto, bet ir Viešosios sveikatos serviso taisyklių dėl humaniško elgesio su laboratoriniais gyvūnais (angl. Public Health Service Policy on Humane Care and Use of Laboratory animals) naudojimo.

Komitetų funkcijos yra: ⁸³

- užtikrinti, kad būtų peržiūrimas kiekvienas pasiūlymas dėl eksperimento;
- nuspręsti ar pasiūlytas gyvūnų naudojimas yra svarbus norint pasiekti mokslinį tikslą;
- išsiaiškinti dėl alternatyvių metodų panaudojimo;
- nustatyti ar nėra eksperimentų kartojimosi;
- nuspręsti dėl eksperimentui pasirinktos gyvūnų rūšies tinkamumo ir skaičiaus;
- apsvarstyti skausmingų procedūrų atlikimą (skausmingos procedūros turi būti atliekamos su nuskausminimu, nebent tai nesuderinama su eksperimento objektu);
- inspektuoti eksperimentus, gyvūnų laikymo vietas ir gyvūnų būklę.

Kartais komitetai savo darbe susiduria su problemomis, apribojančiomis jų naudingumą⁸⁴:

⁸³ Animal Care and Use Committees: Structural Problems Impair Usefulness //http://www.prcm.org/resch/annex/IA CUC.html; prisijungimo laikas: 2007-05-02.

⁸⁴ Ten pat.

- komiteto narių parinkime neišvengiama šališkumo. Parenkami užsakovams ar rėmėjams lojalūs asmenys;

- kartais komitetų nariai patys nedalyvauja atliekamose inspekcijose, o tik pasirašo reikiamas ataskaitas;

- vienas komisijos narys atstovaujantis visuomenę veikia neefektyviai, nes mažai atspindi jos nuomonę, neturi specialių žinių reikalingų komiteto darbe, negali konsultuotis su išorės ekspertais;

- aiškiai nereglamentuota komitetų valdžios struktūra ir jos galios (pvz., jei kyla konfliktas su tyrėjais, kiek svarbi komiteto narių nuomonė);

- aiškiai nereglamentuotos balsavimo ir narių pašalinimo iš komiteto procedūros, todėl galimos variacijos (pvz., komiteto vadovas atleidžia jam neįtikusi nari, nepaisoma atskirosios komisijos nario nuomonės ir kt.);

- tolerancijos stoka ir stagnacija, jokių naujų idėjų ir narių;

- mažai gilinamasi į eksperimentų vertingumą, todėl patvirtinama daug beverčių;

- neatsiskaitymas prieš visuomenę, veiklos uždarumas;

- sunkiai išsiaiškina eksperimentų pasikartojimą.

JAV yra svarstoma galimybė padidinti komitetų nepriklausomybę nuo institucijų, kuriose yra atliekami bandymai. Tokiu būdu tikimasi, kad komitetų veikla taptų efektyvesnė, skaidresnė, o svarbiausia - labiau paisoma gyvūnų gerovės reikalavimų. Rekomenduojami pakeitimai⁸⁵:

- komiteto narių paskyrimas turėtų priklausyti ne nuo organizacijos, kurioje atliekamas eksperimentas vadovo, o vyriausybės atstovo;

- siekti padidinti narių skaičių, kurie nebūtų susiję su organizacija, kurioje atliekamas eksperimentas ir į komiteto sudėtį įtraukti mokslininką ir veterinarą, kurie nėra susiję su organizacija;

- federaliniai įstatymai turėtų aiškiai apibrėžti komitetų valdžios struktūrą;

- kiekvienas narys turi turėti teisę pareikšti atskirą nuomonę ar neigiamą balsą;

- turi būti leista konsultuotis su išorėje esančiais ekspertais išlaikant konfidencialumą;

- turi būti taisyklės, kurios sukurtų periodinį komiteto narių keitimąsi;

- komitetų sprendimai, pranešimai turi būti prieinami visuomenei, išskyrus konfidencialią informaciją;

- sukurti sistemą, kad komitetai gautų informaciją apie atliekamus ar atliktus eksperimentus, kad būtų galima išvengti jų pasikartojimų;

⁸⁵ Animal Care and Use Committees: Structural Problems Impair Usefulness // http://www.prcm.org/resch/annex/IA_CUC.html; prisijungimo laikas: 2007-05-02.

- steigti komitetus ne pačioje organizacijoje, o regioniniu lygiu.

Komitetai įkurti tam, kad vykdytų apsauginę funkciją, tačiau kaip parodė praktika, ne visi komitetai užtikrina reikiamą apsaugą gyvūnams. Komitetai patvirtina nehumaniškus ir mokslo prasme abejotinus eksperimentus, laimei, kai kurie iš jų buvo sustabdyti įsikišus teismui ir Kongresui. Keletas tokių nehumaniškų ir mokslo prasme abejotinių komitetų patvirtintų eksperimentų pavyzdžių⁸⁶.

Vašingtono universitete komitetas leido atlikti eksperimentą su mažais beždžioniukais, nors ir pripažino, kad tai yra žiauru ir nehumaniška. Eksperimento tikslas - atkartoti vaikų su pažeistomis smegenimis elgesį. Beždžioniukai turėjo būti uždaromi vieni, siekiant, kad jie žalotų save. Kas trys mėnesius jie turėjo būti žudomi, kad jų smegenys būtų palygintos su sveikų beždžioniukų. Eksperimentas nebuvo atliekamas tik todėl, kad Nacionalinis sveikatos institutas, kuris turėjo finansuoti eksperimentą, neskyrė tam lėšų. Kaip paaiškėjo vėliau, komitetas net nežinojo, kad tokiu tikslu jau buvo atliekami eksperimentai.

Kiti komitetai leido atlikti tokius moksliskai nepagrįstus ir neetiškus eksperimentus: gyvūnai buvo girdomi alkoholio ir vandens mišiniu keturias savaites. Eksperimento tikslas - išsiaiškinti alkoholio padarinius. Žiurkės buvo verčiamos bėgti ratuke, o kai sustodavo gaudavo elektros šoką, tam kad bėgtų toliau. Komitetai leisdavo daryti eksperimentus, nors jų metu penkiasdešimt procentų gyvūnų nugaišdavo, o eksperimentų vertė buvo abejotina.

Didelė problema ir tai, jog komitetai nesugeba užtikrinti, kad gyvūnai būtų tinkamai prižiūrėti. Gyvūnams trūksta vietos, netinkami narveliai, bendravimo stoka, nepakankamai rūpinamasi jų sveikata. Vienoje eksperimentus atliekančioje organizacijoje beždžionė po smegenų operacijos patyrė išsekimą ir dehidrataciją, nes ja nebuvo tinkamai pasirūpinta. Kankintis ji, anot medikų, galėjo net kelias savaites. Kitoje – dėl plaučių parazitų išdvėsė beždžionės.

Galbūt privalomas kompetentingų gyvūnų gerovės specialistų būvimas ar jų skaičiaus padidinimas JAV etikos komitetuose būtų padėjęs išvengti tokių skaudžių pasekmių.

2.5. Laboratorinių (eksperimentinių) gyvūnų mokslo institucijos

Laboratorinių gyvūnų mokslas suteikia žinių apie gyvūnų naudojimą biomedicinos tyrimams. Pagrindinis laboratorinių gyvūnų mokslo objektas – apibrėžti gyvūnų eksperimentų

⁸⁶ Animal Care and Use Committees: Structural Problems Impair Usefulness // http://www.prcm.org/resch/annex/IA_CUC.html; prisijungimo laikas: 2007-05-02.

kokybę ir gyvūnų gerovę⁸⁷. Eksperimentų su gyvūnais etiniai aspektai, gyvūnų naudojimo alternatyvų paieška sudaro dalį laboratorinių gyvūnų mokslo. Laboratorinių gyvūnų mokslas apima šias studijas: laboratorinių gyvūnų biologijos, jų veisimo ir aplinkos reikalavimus, genetinių ir mikrobiologinių procedūrų standartizavimą, apsaugojimą nuo ligų ir jų gydymą, eksperimentinės technikos optimizavimą, anestezijos, analgezijos ir eutanazijos tobulinimą (pagerinimą)⁸⁸.

Laboratorinių gyvūnų mokslo institucijos nagrinėja visus gyvūnų mokslo kompetencijos klausimus.

Šioje srityje veiklą vykdo Tarptautinė laboratorinių gyvūnų mokslo taryba. Šios pasaulinės organizacijos tikslas yra skatinti tarptautinį bendradarbiavimą laboratorinių gyvūnų mokslo srityje.

JAV tokią veiklą vykdo AALAS – Amerikos laboratorinių gyvūnų mokslo asociacija, Europoje - FELASA – Europos laboratorinių gyvūnų mokslo asociacijų federacija.

1990 metai Estijos, Latvijos ir Lietuvos mokslininkai įkūrė Balt-LASA (Baltijos laboratorinių gyvūnų mokslo asociacija), 1996 metais įkurta Lith-LASA (Lietuvos laboratorinių gyvūnų mokslo asociacija), kurios įeina į FELASE sudėtį⁸⁹. Be jų FELASA sudaro gyvūnų mokslo asociacijos iš Jungtinės Karalystės ir Šiaurės Airijos (LASA UK), Danijos, Islandijos, Norvegijos, Suomijos, Švedijos (Scand-LASA), Belgijos (BCLAS) ir kitų Europos šalių.

Eksperimentų kokybė ir gyvūnų gerovė priklauso nuo su gyvūnais dirbančių asmenų kompetencijos. Norint dirbti su gyvūnais, reikia turėti biologinį, medicininį ar veterinarinį išsilavinimą ir dar išklausti laboratorinių gyvūnų mokslo kursą. Kursą sudaro mokslinė ir techninė informacija (būtinai teisingai suprojektuoti eksperimentai) bei eksperimentinių gyvūnų gerovės ir etikos aspektai. Tam, kad eksperimentai su gyvūnais būtų atliekami ir pateisinami, reikia ne tik išsilavinimo ir kursų išklausimo, bet ir trijų sąlygų⁹⁰:

- 1) eksperimentas yra būtinas (jokios alternatyvos neįmanomos);
- 2) nauda yra didesnė negu žala gyvūnui (Etikos komiteto sprendimu);
- 3) eksperimentas yra tinkamai suprojektuotas ir bus atliekamas maksimaliai užtikrinant gyvūnų gerovę.

Pagal FELASE rekomendacijas yra skiriami keturi darbo su laboratoriniais gyvūnais kompetencijos lygiai (kategorijos)⁹¹:

⁸⁷ Šimkevičienė V., Rukšėnas O., Laboratorinių gyvūnų mokslo pagrindai.- Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P. 7.

⁸⁸ Ten pat.

⁸⁹ Ten pat. P.14.

⁹⁰ Ten pat. P.16.

⁹¹ Rukšėnas O., Bukelskienė V. Eksperimentai su gyvybe: paminklas nežinomai pelei// SPECTRUM, VU žurnalas 1(4) 2006. P. 7.

- A – gyvūnų prižiūrėtojai;
- B – gyvūnų technikai (asmenys, atliekantys eksperimentus su gyvūnais);
- C – mokslininkai (asmenys, atsakingi už eksperimentą ir jam vadovaujantys);
- D – gyvūnų gerbūvio specialistai (laboratorinių gyvūnų mokslo specialistai).

Lietuvoje geriausiai parengiami A ir C kategorijų specialistai. A kategorijos specialistus apmoko aukštesnių kategorijų specialistai. C kategorija įgyjama vienu iš trijų būdų⁹²:

1) išklausant kursus užsienio universitetuose. Kursai paprastai brangiai kainuoja, todėl dėl lėšų trūkumo, Lietuvos mokslininkams šiuo būdu įgyti kategoriją yra sunku.

2) dalyvaujant vasaros mokyklose kartu su Baltijos, Skandinavijos ir kitų Europos šalių mokslininkais. Dalyvavimas tokiose mokyklose naudingas ne tik dėl kategorijos įgijimo, bet ir dėl ryšių su užsienio mokslininkais užmezgimo. Jau buvo organizuotos šešios tokios mokyklos, jose apie 40 Lietuvos mokslininkų gavo C kategorijos sertifikatus;

3) klausant laboratorinių gyvūnų mokslo kursą Vilniaus universitete.

B kategorijos specialistai yra rengiami darbo vietose, pagal FELASE programas. D kategorija paprastai yra suteikiama vivariumų ir veislynų vadovams. Paprastai tai būna veterinarai, kurios nors laboratorinių gyvūnų mokslo srities specialistai. D kategorijos specialistų poreikis Lietuvoje nėra didelis, todėl atsižvelgiant į nemažą rengimo sąnaudas, tokius specialistus racionaliau rengti specializuotose užsienio šalių centruose⁹³.

⁹² Rukšėnas O., Bukelskienė V. Eksperimentai su gyvybe: paminklas nežinomai pelei// SPECTRUM, VU žurnalas 1(4) 2006. P. 7.

⁹³ Ten pat.

3. EKSPERIMENTUOSE NAUDOJAMŲ GYVŪNŲ SKAIČIUS IR KANČIOS MAŽINIMO GALIMYBĖS

3.1. Eksperimentų su gyvūnais tipologija

Pastaraisiais metais visame pasaulyje eksperimentams panaudojama nuo 75 iki 100 milijonų stuburinių gyvūnų⁹⁴. Kasmet Europos Sąjungoje moksliniams tyrimams ir bandymams naudojama maždaug 10 milijonų gyvūnų⁹⁵.

Pagrindinės sritys, kuriose panaudojami gyvūnai yra vaistų tyrinėjimas (23%); vakcinų, hormonų, antivirusinių preparatų tyrimai (21%); vėžio tyrinėjimas (12%); toksiškumo testai (9%)⁹⁶. Apie 30% gyvūnų panaudojami kitais tikslais, pavyzdžiui, eksperimentiniai chirurgijai, genetiniams tyrimams, mokymui⁹⁷. Daugiausia, visose šalyse, eksperimentų atliekama su pelėmis ir žiurkėmis.

Eksperimentus su gyvūnais galima skirstyti į tris glaudžiai susijusias kategorijas: grynųjų tyrimai, vaistų testavimas, eksperimentai kosmetikos srityje⁹⁸.

Grynujų tyrimų tikslas teikti žinias apie organizmo elgesį, fiziologiją, vystimąsi, genetiką. Elgesio tyrimams dažniausiai naudojami šunys, katės, makakos. Tyrimų metu yra stebimas gyvūnų elgesys juos supančioje aplinkoje, bendravimas su kitais gyvūnais, maitinimosi ypatumai ir kita.

Studijuoti genetiką ir vystimąsi dažniausiai naudojamos pelės, žuvis, musės (tiriant regėjimo mechanizmą).

Tik atlikus ikiklinikinius tyrimus su gyvūnais vaistai gali būti toliau tiriami klinikiniais tyrimais su žmonėmis.

Ypač rimtai žiūrėti į vaistų tyrimus pradėta po talidomido tragedijos. Iki galo neištyrus šio raminamojo ir migdomojo preparato poveikio, jis buvo rekomenduotas nėščiosiom, po ko 1960-1961 metais Vokietijoje ir Anglijoje padažnėjo naujagimių apsigimimų⁹⁹.

Atliekant ikiklinikinius tyrimus su gyvūnais: „tiriamas farmakologinis poveikis organizmo sistemoms, ūminis (vienos dozės), poūminis (vartojant 2-4 savaites) ir lėtinis (vartojant 6-24 mėnesius) toksiškumas, įtaka vaisingumui, teratogeninis ir kancerogeninis

⁹⁴ Baumans V. Science-based assessment of animal welfare: laboratory animals //http://www.oie.int/eng/publicat/RT/2402/PDFbaumans503-514.pdf; prisijungimo laikas: 2007-06-26.

⁹⁵ Komisijos darbo dokumentas dėl Bendrijos 2006-2010 m. gyvūnų apsaugos ir gerovės veiksmų plano, Briuselis 2006 01 23.

⁹⁶ Baumans V. Science-based assessment of animal welfare: laboratory animals //http://www.oie.int/eng/publicat/RT/2402/PDFbaumans503-514.pdf; prisijungimo laikas: 2007-06-26.

⁹⁷ Šimkevičienė V., Rukšėnas O., Laboratorinių gyvūnų mokslo pagrindai.- Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P. 10.

⁹⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Animals_testing; prisijungimo laikas: 2007-06-16.

⁹⁹ Stakišaitis D., Danila E. Farmakologinio budrumo pagrindai: Metodinės rekomendacijos – Vilnius, 2006. P. 14.

poveikis¹⁰⁰. Taip pat atliekamas vaistų veiksmingumo testas, kurio metu, apkrėtus gyvūnus tam tikra liga, jie gydomi tiriamaisiais vaistais.

Yra nuomonė, kad vaistus su gyvūnais tirti, kuriuos naudoja žmonės, yra netikslinga dėl žmonių ir gyvūnų skirtumų. Dalis mokslininkų bando paneigti tokį įsitikinimą teigdami, kad nors tarp žmonių ir gyvūnų yra neabejotinų skirtumų, tačiau jie turi daug didesnių panašumų: bendri žinduolių protėviai, bendri organai (širdis, kepenys, inkstai ir kita), nervų sistema, kraujotaka, hormonai, rasti pas gyvūnus, atlieka tokias pačias funkcijas ir žmogui¹⁰¹. Tokie panašumai ir būtent tyrimai su gyvūnais atvedė link vaistų, kurie pakeitė ligų gydymą. Žmonės ir gyvūnai dažnai serga tomis pačiomis ligomis (vėžys, širdies problemos ir kita), naudojami vaistai ir gydymas yra toks pat. Charles Kornelius (jis surinko 350 gyvūnų ligų atitikmenų su žmonių ligų atitikmenis) mano, kad „gyvūnų ligų studija nėra pakankamai išnaudojama, nes išgydžius gyvūną paaiškėja kaip gydyti žmogų¹⁰²“.

Nustatyta, kad kiekvienais metais (iki 2004 m.) Europos Sąjungoje naujos kosmetikos produkcijai bei jos sudėtinių dalių eksperimentams buvo panaudota apie 38 tūkstančius gyvūnų¹⁰³.

Kosmetikos produkcijai bei jos sudėtinių dalių ištyrimui su gyvūnais dažniausiai naudojami¹⁰⁴:

- Toksiškumo tyrimai. Bandomoji medžiaga dedama į maistą arba vandenį ir sušeriama gyvūnams. Po to gyvūnai stebimi dėl apsinuodijimo simptomų. Tokie bandymai gali trukti keletą dienų. Dalis gyvūnų per bandymus nugaišta, kiti yra skrodžiami, norint sužinoti medžiagos poveikį.
- Odos dirglumo testai. Šie eksperimentai dažniausiai atliekami su triušiais ir jūrų kiaulytėmis. Jų metu, ant nuskustos gyvūnėlio odos užtepama bandomosios medžiagos ar gaminio ir stebimi odos pakitimai.
- Akių dirglumo testai (dar vadinami Draize). Šie eksperimentai atliekami su triušiais dėl jų didelių akių ir mažų ašarų liaukų, dėl ko jie negali išsivalyti bandomosios medžiagos. Bandomoji medžiaga įlašinama į triušio akis ir stebima akių reakcija. Kaip ir kiti išvardinti, taip ir šis bandymas yra skausmingas, tačiau gyvūnai negauna jokių nuskausminamųjų.

Atsižvelgdami į tai, kad toliau atlikinėti tokius žiaurius kosmetikos bandymus su gyvūnais yra tiesiog nehumaniška, alternatyvių metodų taikymo galimybę ir į tai, kad „9000 kosmetikos

¹⁰⁰ Stakišaitis D., Danila E. Farmakologinio budrumo pagrindai: Metodinės rekomendacijos – Vilnius, 2006. P. 17.

¹⁰¹ http://www.rds-online.org.uk/pages/page.asp?i_ToolbarID=5&i_PageID=49; prisijungimo laikas: 2007-09-02.

¹⁰² Ten pat.

¹⁰³ Išmėginti kosmetikos produkciją su gyvūnais bus greitai uždrausta <http://www.elections2004.eu.int/highlights/lt/eldr712.html>; prisijungimo laikas: 2007-06-26.

¹⁰⁴ http://quality-man.host.sk/studijos/II_semestras/PKE/referatai/kosmetika.pdf; prisijungimo laikas: 2007-06-26.

sudėtinių dalių jau buvo išmėgintos anksčiau ir gali būti naudojamos kosmetikos pramonėje“, Europos Parlamentas ir Taryba priėmė direktyvą 2003/15/EB (toliau Direktyva 2003/15/EB)¹⁰⁵.

Direktyva 2003/15/EB nustato:

- 1) draudimą bandyti gatavus kosmetikos gaminius su gyvūnais;
- 2) draudimą bandyti kosmetikos sudėtines dalis (ingredientus arba ingredientų derinius) su gyvūnais;
- 3) draudimą prekiauti kosmetikos gaminiiais, kurių galutinė sudėtis, ingredientai arba ingredientų deriniai buvo bandomi su gyvūnais. Šis draudimas įsigalioja nuo 2009 metų.

Dėl alternatyvių metodų nebuvimo toksiškumo, toksiškumo reprodukcijai ir toksikonetiniams tyrimams iki 2013 metų bus leidžiama prekyba tik tais kosmetikos gaminiiais, kuriems šie bandymai taikomi. Po 2013 metų prekyba tokiais kosmetiniais gaminiiais bus uždrausta, net neatsiradus alternatyviems metodams.

Draudimas Europos Sąjungos šalyse atlikti kosmetikos testavimus su gyvūnais ir prekiauti kosmetika išbandyta su gyvūnais, didelis laimėjimas gyvūnų gerovės srityje. Galbūt ateityje šį žingsnį žengs ir kitos šalys. Tuomet būtų galima daryti prielaidą, kad keisis anksčiau pateiktos eksperimentų su gyvūnais kategorijos. Ir gal dėl sparčiai besivystančios genų inžinerijos bus išskirta nauja eksperimentų su gyvūnais kategorija – eksperimentai su genetiškai modifikuotais gyvūnais.

Genetiškai modifikuoti gyvūnai naudojami vakcinų, toksinių medžiagų testavimui. Tam tikslui kuriami gyvūnai, turintys didesnę jautrumą toksinėms medžiagoms sąlygojančius genus¹⁰⁶. Taip pat genetiškai modifikuoti gyvūnai naudojami vaistų pramonėje, ligų tyrimuose. „Genetiškai modifikuotų gyvūnų modeliai, imituojantys kai kurias paveldimas žmonių ligas, padeda geriau suprasti tokių ligų simptomus ir sukurti naujas gydymo priemones, pigesnius vaistus, sumažinti laboratorinių gyvūnų, naudojamų vaistų ir terapijų vystymui, skaičių“¹⁰⁷.

Genų modifikacijos taip pat naudojamos naujų gyvūnų savybių kūrimui, pavyzdžiui, genetiškai modifikuotos kiaulės pasižymi geresne mėsos kokybe ir greitesniu augimu, o kai kurios kompanijos kuria genetiškai modifikuotus gyvūnus, kurių organus būtų galima panaudoti ksenotransplantacijai¹⁰⁸.

¹⁰⁵ 2003 m. vasario 27d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2003/15/EB iš dalies keičiant Tarybos direktyvą 76/768 dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su kosmetikos gaminiiais suderinimo. [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:066:0026:\(01\):LT:HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:066:0026:(01):LT:HTML); prisijungimo laikas: 2007-06-26.

¹⁰⁶ Paulauskas A., Genetiškai modifikuoti organizmai. – Vilnius: Gamtos paveldo fondas, 2004. P. 61.

¹⁰⁷ Ten pat. P. 59.

¹⁰⁸ Ten pat. P. 65.

Ir nors genetiškai modifikuotų gyvūnų nauda jau yra matoma, tačiau „šiuo metu dar ne visiškai žinoma su genetiškai modifikuotų organizmų naudojimu susijusios rizikos tiksliai prigimtis ir mastai, todėl riziką reikia vertinti kiekvienu atskiru atveju“¹⁰⁹.

3.2. Alternatyvūs metodai

Norint sumažinti gyvūnų naudojimą eksperimentuose, didelis dėmesys skiriamas alternatyvių metodų kūrimui ir taikymui.

1991 metais buvo įsteigtas Europos alternatyvių bandymų tvirtinimo centras, kuris tiesiogiai prisideda prie gyvūnų gerovės taikydamas „3R“ principą ir tvirtindamas alternatyvius metodus¹¹⁰.

Taikant alternatyvius metodus gerinama gyvūnų gerovė, jie atliekami greičiau ir pigiau nei eksperimentai su gyvūnais.

Alternatyviu metodu galima vadinti „kiekvieną eksperimentą ar procedūrą, kuri pakeičia gyvūnų eksperimentą ar sumažina reikalingų gyvūnų skaičių, pakeičia, patobulina procedūras, kurias atliekant kenčia gyvūnai“¹¹¹.

Organizacija FRAME suklasifikavo alternatyvius metodus pagal taikomą techniką ir metodologiją¹¹²:

- in vitro technika (jos dėka galima išauginti ląsteles ir audinius. Jau yra išrastas alternatyvus metodas pakeisti Draize testą);
- žemesniųjų gyvūnų rūšių naudojimas (naudojami pelėsiai, bakterijos, mielės, moliuskai, vabzdžiai);
- imunologinė technika;
- kiekybinės struktūros ir aktyvumo santykio analizė;
- matematinis fiziologinių procesų modeliavimas;
- žmogaus modeliai (vietoj gyvūnų eksperimente dalyvauja savanoriai žmonės);
- kiti alternatyvūs metodai.

Mokomuosius eksperimentus su gyvūnais galima taip pat pakeisti, pavyzdžiui, naudojant atliekas iš skerdyklų, audiovizualines priemones, kompiuterinius modelius.

Kompiuteriniai modeliai ne tik gera mokymo priemonė, jie sėkmingai taikomi medicininuose tyrimuose. „Jau sukurti kompiuteriniai smegenų ląstelių modeliai, kuriamas

¹⁰⁹ Paulauskas A., Genetiškai modifikuoti organizmai. – Vilnius: Gamtos paveldo fondas, 2004 P. 68.

¹¹⁰ Komisijos darbo dokumentas dėl Bendrijos 2006-2010 m. gyvūnų apsaugos ir gerovės veiksmų plano, Briuselis 2006 01 23.

¹¹¹ Šimkevičienė V., Rukšėnas O. Laboratorinių gyvūnų mokslo pagrindai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P. 203.

¹¹² Ten pat. P. 205.

žmogaus širdies modelis, grindžiamas matematinio kiekvienos dirbančios širdies ląstelės apibrėžimu¹¹³.

Alternatyvių metodų įteisinimas nėra paprastas. Po metodo sukūrimo, jis bandomas su medžiagomis, kurių toksiškumas jau žinomas. Toliau informacija lyginama su ankstesniais bandymais su gyvūnų ar žmogaus tyrimų rezultatais. Metodą tiria keletas laboratorijų.

Nėra vieningos nuomonės dėl to, ar alternatyvūs metodai galės pakeisti visus eksperimentus, kuriuose naudojami gyvūnai. Viena nuomonė ta, kad „atsiradus naujų technologijų, naudojantis statistiniais įrodymais, padidėjus 3R taikymui, išsiplėtus in vitro toksiškumo bandymams bei padidėjus visuomenės spaudimui ir atitinkamai etikos problemų, eksperimentams gyvūnai bus naudojami iki 2020 metų¹¹⁴. Kitos nuomonės šalininkai linkę manyti, kad vien alternatyvių metodų nepakaks.

Kad ir kaip būtų ateityje, tol kol eksperimentuose naudojami gyvūnai, reikia tai daryti humaniškai ir tikslingai.

3.3. Anestezija, analgezija

Eksperimentai ir po eksperimentinis laikotarpis dažnai gyvūnams sukelia skausmą, todėl reikia imtis visų įmanomų priemonių jam panaikinti arba bent jau sumažinti iki minimumo.

Skausmą, kurį sukelia chirurginės operacijos galima panaikinti taikant anesteziją.

Skausmas, kuris atsiranda po operacijų arba po nechirurginių procedūrų yra malšinamas taikant analgeziją (skausmas gali būti mažinamas analgetikais kaip aspirinas, paracetamolis ir kitais).

Anestezija – tai „grižtama ir kontroliuojama sąlyga, kada skausmo jautimas ir kiti stimulai centrinėje nervų sistemoje yra slopinami¹¹⁵“.

Anestezija – vietinis arba bendrasis nuskausminimas pagal veiksmingumą atitinkantis gerą laboratorinę praktiką, padarantis gyvūną nejautrą skausmui¹¹⁶.

Kaip matome iš anestezijos apibrėžimo, ji gali būti bendroji arba vietinė.

Bendrosios anestezijos metu, veikiami vaistų, gyvūnai netenka sąmonės. Bendroji anestezija gali būti „indukuojama, injekuojant vieną ar kelias medžiagas į veną, į raumenį,

¹¹³ http://quality-man.host.sk/studijos/II_semestras/PKE/referatai/kosmetika.pdf; prisijungimo laikas: 2007-06-26.

¹¹⁴ Šimkevičienė V., Rukšėnas O. Laboratorinių gyvūnų mokslo pagrindai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P.211.

¹¹⁵ Ten pat.

¹¹⁶ Lietuvos Respublikos valstybinės veterinarijos tarnybos direktoriaus 1999 m. sausio 18 d. įsakymas Nr. 4-16 „Dėl laboratorinių gyvūnų naudojimo moksliniams bandymams“// Valstybės žinios. Nr. 49-1591.

peroraliai arba įkvepiant anestetikų inhaliacijomis¹¹⁷. Anestezijos metu ir gyvūnui prabudus, labai svarbu stebėti jo būklę, nes galimos anestezijos komplikacijos.

Vietinės anestezijos metu yra nejautri tam tikra gyvūno kūno dalis, o jis pats yra sąmoningas. Šios anestezijos pranašumas prieš bendrąją - ji mažiau veikia gyvūno fiziologines funkcijas, tačiau jos naudojimo galimybės yra labiau ribotos, jei gyvūnas yra nepripratęs prie rankų (vietinės anestezijos metu jis jausis suvaržytas ir tai jam sukels didelį stresą)¹¹⁸.

Atitinkamos anestezijos „pasirinkimas priklauso nuo gyvūno rūšies, procedūros tipo, procedūros laiko, eksperimentatoriaus patirties ir eksperimento tikslo“¹¹⁹. Nepriklausomai nuo pasirinkimo, būtina užtikrinti tinkamą pasiruošimą eksperimentui ir jo atlikimą.

3.4. Eutanazija

Vienas iš nemaloniausių ir skaudžiausių dalykų, eksperimentų su gyvūnais srityje, yra eutanazija. Eutanazijai apibūdinti pateikiamas ne vienas apibrėžimas, tačiau visų jų esmė ta pati – gyvūno numarinimas, suteikiant jam kuo mažiau neigiamo poveikio.

Eutanazija – tai gyvūno rūšį atitinkantis numarinimo būdas, sukeliantis minimalias psichologines ir fizines kančias¹²⁰.

Eutanazija – tai greitas ir beskausmis gyvūno numarinimas, nesukeliant jam nerimo ir baimės jausmo¹²¹.

Eutanazija – ji reiškia lengvą mirtį ir suprantama kaip humaniškas numarinimas, suteikiant mažiausiai kančių, baimės ir distreso¹²².

Eutanazija dažniausiai atliekama baigus eksperimentą, po kurio gyvūnui grėstų nevisavertis gyvenimas arba sunkūs sveikatos sutrikimai, jis jaustų nuolatinį skausmą ir stresą. Ir nors jos baigtis skaudi – gyvūnas yra numarinamas – kartais tai būna vienintelis būdas išvaduoti gyvūną nuo didžiulės kančios.

Svarbiausi eutanazijos kriterijai gyvūnų gerovės požiūriu yra skausmo nejautimas, greitas sąmonės netekimas ir mirtis, minimalus judėjimo apribojimas, minimalus baimės ir psichologinio streso pojūtis, patikimumas, negrižtamumas, naudojimo paprastumas (pagal

¹¹⁷ Šimkevičienė V., Rukšėnas O. Laboratorinių gyvūnų mokslo pagrindai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P.144.

¹¹⁸ Ten pat. P. 142.

¹¹⁹ Ten pat. P. 134.

¹²⁰ Lietuvos Respublikos valstybinės veterinarijos tarnybos direktoriaus 1998 m. gruodžio 31 d. įsakymas Nr. 4-361 „Dėl laboratorinių gyvūnų veisimo, dauginimo, priežiūros ir transportavimo veterinarinių klausimų“//Valstybės žinios. 1999, Nr. 49-1590.

¹²¹ Ten pat.

¹²² Šimkevičienė V., Rukšėnas O. Laboratorinių gyvūnų mokslo pagrindai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P.151.

galimybę mažų dozių suleidimas), personalo saugumas ir kiek įmanoma estetiškas vaizdas personalui¹²³.

Atlikti eutanaziją yra naudojami fiziniai, cheminiai, nesąmoningos būsenos gyvūnų eutanazijos metodai.

Fiziniai eutanazijos metodai¹²⁴. Jie gali būti labai neestetiškai juos atliekančiam personalui, tačiau efektyvūs ir humaniški gyvūnams, o tai yra svarbiausia.

Nušovimo atveju yra tiesiogiai suardomos smegenys, šaunant gyvūnui į galvą. Šiai procedūrai yra naudojamas žeberklas. Šis eutanazijos metodas labiausia tinka stambiems ropliams ir žinduoliams.

Smegenų sutrenkimas (apsvaiginimas) mažiems gyvūnams kaip žiurkėms, pelėms, žinduolių jaunikliams atliekamas smugtelėjus į galvą, po ko jie prarandą sąmonę. Dideliems gyvūnams apsvaiginti naudojamas neįsmingantis žeberklas. Tuoj po apsvaiginimo gyvūnams turi būti nuleistas kraujas, išimta širdis ar suardytos smegenys.

Apsvaiginimo elektros srove metodas dažniausiai naudojamas varliagyviams, paukščiams, triušiams, avims. Tam naudojamos į žirkles panašios replės, kurios prijungiamos prie gyvūno galvos ir paleidžiama srovė. Šis metodas netinka raguočiams, nes tam trukdo ragai, katėms, nes jų plaukai pasižymi geru elektros laidumu ir žuvims, nes elektros srovė joms sukelia traukulius.

Cervikalinės dislokacijos metodo metu atliekamas gyvūno slankstelių atskyrimas. Pažeidus stuburo smegenis gyvūnas staiga netenka sąmonės, po ko turi būti nuleistas kraujas. Metodas rekomenduojamas tik jaunikliams ir mažiems gyvūnams.

Dekapitacija - „gyvūno kaklo perpjovimas arti galvos aštri instrumentu“¹²⁵. Metodas naudojamas numarinti žuvis, paukščius, roplius.

Apspinduliavimui mikrobangomis naudojama speciali įranga. Metodas tinka tik smulkiems gyvūnams. Jo metu „mikrobangų pluoštas fokusuojamas į specifinę gyvūno smegenų sritį ir mirtis ištinka per milisekundę“¹²⁶.

Atliekant eutanaziją cheminiais metodais, gyvūnai numarinami naudojant¹²⁷:

- 1) inhaliacines priemones (panaudojant šias priemones eutanazija dažniausiai atliekama nedideliems gyvūnams);
- 2) anglies dvideginį (patartina naudoti smulkių gyvūnų eutanazijai ir nepatartina – stambiems gyvūnams ir katėms);

¹²³ Šimkevičienė V., Rukšėnas O. Laboratorinių gyvūnų mokslo pagrindai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P.151.

¹²⁴ Ten pat. P.157-159.

¹²⁵ Ten pat. P. 158.

¹²⁶ Ten pat. P. 159.

¹²⁷ Ten pat. P. 159-162.

- 3) anglies oksidą (netinka naudoti roplių eutanazijai dėl jų lėtos medžiagų apytakos);
- 4) lakius inhaliacinius anestetikus (tinka naudoti roplių ir žuvų eutanazijai anestetikus supilant į akvariumą arba sušvirkščiant į kūną).

Netekusiam sąmonės gyvūnui gali būti taikomi tokie eutanazijos metodai¹²⁸:

- 1) stuburo smegenų suardymas, kuris labiausiai tinka varliagyvių, roplių, kai kurių žuvų eutanazijai. Šios procedūros metu gyvūnai numarunami aštria adata praduriant pakaušio didžiąją angą kaukolės pagrinde.
- 2) Greitas užšaldimas rekomenduojamas naudoti smulkiems gyvūnams numarinti. Tai galima padaryti panaudojant skystą azotą ar šaldiklio garus.
- 3) Nukraujavimas. Jis netinka paukščiams dėl greito kraujo krešėjimo, ropliams ir šaltakraujams gyvūnams dėl lėtos jų medžiagų apytakos.
- 4) Oro embolija.
- 5) Nesąmoningos būsenos gyvūnus galima numarinti panaudojant etilo spirito injekciją, kalio chloridą ar azotą.

Eutanaziją gali atlikti tik gerai apmokyti specialistai, kurie turi parinkti efektyviausią ir humaniškiausią metodą gyvūnui numarinti. Eutanazija gyvūnui turėtų būti atliekama atskirai nuo kitų, nes „distreso sukelti garso signalai, neramus elgesys, skleidžiami kvapai arba feromonai gali sukelti nerimą ir pavojaus pojūtį kitiems gyvūnams“¹²⁹. Labai svarbu, kad gyvūnas prieš eutanaziją jaustų kuo mažiau streso, todėl būtina juo tinkamai pasirūpinti.

¹²⁸ Šimkevičienė V., Rukšėnas O. Laboratorinių gyvūnų mokslo pagrindai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P. 162-164.

¹²⁹ Ten pat, P. 153.

IŠVADOS

1. Išskiriamos keturios gyvūnų statuso teorijos: dvi tradicinės (viena paremta Dekarto, kita Tomo Akviniečio ir Kanto filosofija) ir dvi moderniosios (modernioji gyvūnų gerovės teorija ir modernioji gyvūnų teisių teorija). Išnagrinėjus jas matyti, kad tik Dekarto filosofija paremta tradicinė teorija, gyvūnus traktuojanti kaip įrankius ir priemones, pripažįsta teisę žmonėms su gyvūnais elgtis savo nuožiūra. Tradicinė teorija paremta Tomo Akviniečio ir Kanto filosofija bei modernioji gyvūnų gerovės teorija iš esmės neprieštarauja prieš gyvūnų panaudojimą žmonijos labui. Modernioji gyvūnų teisių teorija yra prieš bet kokią gyvūnų panaudojimą žmogaus gyvenime.
2. Eksperimentų su gyvūnais teisinis reglamentavimas būtinas norint užtikrinti eksperimentuose naudojamų gyvūnų gerovę ir eksperimentų rezultatų kokybę. Tiek Lietuvoje, tiek užsienio šalyse veikia institucijos užtikrinančios tokį teisinį reglamentavimą. Kaip parodė užsienio šalių patirtis, šalyse, kur tokios institucijos sudaromos regioniniu lygiu, eksperimentų su gyvūnais teisinis reglamentavimas užtikrinamas geriau.
3. Lietuva, kaip Europos Sąjungos narė, nacionalinius teisės aktus eksperimentų su gyvūnais srityje yra suderinusi su Direktyvos 86/609/EEB nuostatomis, tačiau dėl lėšų trūkumo, pasitaiko kai kurių nuostatų įgyvendinimo sunkumų (Direktyvos 86/609/EEB 5 str. dėl gyvūnų priežiūros ir laikymo). Atsižvelgiant į tai, kad prasidėjo Direktyvos 86/609/EEB keitimo procesas, tai po kelių metų ir Lietuvos Respublikos teisės aktų, reglamentuojančių eksperimentus su gyvūnais nuostatos turės būti koreguojamos.
4. Europos Tarybos Konvencijos ratifikavimas Lietuvoje sustiprintų tarpvalstybinį bendradarbiavimą keičiantis informacija apie šalyse vykdomus eksperimentus su gyvūnais ir palengvintų jų rezultatų pripažinimo procedūrą. Tai padėtų išvengti tokių pačių eksperimentų kartojimo ir mažėtų eksperimentinių gyvūnų skaičius. Taigi, būtų įgyvendintas humaniškos tyrimų etikos įkūnijimu laikomas 3R principas.
5. Eksperimentus su gyvūnais imta keisti alternatyviais metodais. Tačiau išlieka sričių, kurias ištirti ir tobulinti galima tik atliekant eksperimentus su gyvūnais (pvz. vaistų tyrimai). Dėl šios priežasties eksperimentinių gyvūnų skausmui ir kančiai malšinti naudojama analgezija, anestezija ir eutanazija.
6. Menkas visuomenės informavimas apie eksperimentus su gyvūnais sudaro prielaidas abejoti jų nauda, atlikimo kokybe, gyvūnų gerovės užtikrinimu.

SANTRAUKA

Eksperimentų su gyvūnais teisinis reglamentavimas

Šiandiena visose Europos Sąjungos šalyse, taip pat ir Jungtinėse Amerikos Valstijose yra priimti teisės aktai, reglamentuojantys eksperimentus su gyvūnais. Šių teisės aktų tikslas – užtikrinti eksperimentuose naudojamų gyvūnų gerovę bei eksperimentų rezultatų kokybę.

Teisės aktai Lietuvoje, reglamentuojantys eksperimentus su gyvūnais, yra suderinti su Europos Sąjungos Tarybos Direktyvos 86/609/EEB nuostatomis. Tačiau lėšų trūkumas, yra rimta problema šios Direktyvos 86/609/EEB nuostatų, reglamentuojančių eksperimentinių gyvūnų priežiūrą ir laikymą, įgyvendinimui.

Teisės aktams, reglamentuojantiems eksperimentus su gyvūnais, būdingi bendri reikalavimai: eksperimentinių gyvūnų laikymas tinkamomis sąlygomis, jų apsauga nuo skausmo ir kančios, pagrįstas gyvūnų naudojimas eksperimentuose, alternatyvių metodų taikymas. Šių dokumentų nuostatų įgyvendinimas priklauso nuo keleto veiksnių: institucijų atsakingų už eksperimentinių gyvūnų gerovę veiklos, tyrėjų kompetencijos, valstybės skiriamo finansavimo.

Eksperimentų su gyvūnais rezultatai teikia didelę naudą žmonėms, tačiau menkas visuomenės informavimas šia tema sudaro prielaidas tuo abejoti ir kartais visai nepagrįstai kaltinti tyrėjus betiksliu smurtu prieš gyvūnus.

Darbą sudaro įvadas, trys pagrindinės dalys ir išvados. Pirmojoje dalyje aptariami istoriniai – filosofiniai eksperimentų su gyvūnais aspektai. Antrojoje dalyje nagrinėjami eksperimentus su gyvūnais reglamentuojantys teisės aktai bei institucijų, atsakingų už eksperimentinių gyvūnų gerovę, veikla. Trečiojoje dalyje pateikiamos gyvūnų naudojimo eksperimentuose alternatyvos ir kančios mažinimo galimybės.

SUMMARY

Legal Regulation on Experiments with animals

These days in all European Union countries, as well as in the United States of America, legislation on experiments with animals is passed. The aim of this legislation is to ensure the wellbeing of the animals used, likewise the quality of the results.

Legislation in Lithuania which fine-tunes the experiments is reconciled with European Union Council Guidelines 86/609/EEB provisions. However, the lack of funds is the grave problem for the implementation of these Guidelines 86/609/EEB provisions, which fine-tune the treatment and storage of the experimental animals.

The legislation fine-tuning the experimental animals has common requirements, such as the storage of the experimental animals in appropriate conditions, their protection from pain and anguish, reasoned usage of the experimental animals and the employment of the alternative methods. The realization of these provisions is reliant on few factors: the work of the institutions' responsible for the experimental animals' wellbeing, the competences of scientists and the financing from the state.

The results gotten from the experiments with animals benefit a lot for the human kind. However, flimsy briefing on this theme presumes to have doubts and, sometimes, definitely ungrounded to accuse the scientists on aimless violence against animals.

The paper work is made of introduction, three parts of the body and conclusion. In the first part the historical-philosophical experiment's with animals aspects are disputed. In the second one the legislation on the experimental animals and the activity of the institutions responsible for the wellbeing of the animals are analyzed. In the third part the alternatives of animals' usage in the experiments and the possibilities of reduction of the anguish are given.

LITERATŪROS SARAŠAS

Teisės aktai:

1. Europos konvencija dėl eksperimentiniais ir kitais moksliniais tikslais naudojamų stuburinių gyvūnų apsaugos, priimta 1986 m. kovo 18 d., Strasbūre (dar neratifikuota)
[http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriSer.do?uri=CELEX:21999A0824\(01\):LT:HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriSer.do?uri=CELEX:21999A0824(01):LT:HTML);
prisijungimo laikas: 2007-06-26.
2. Europos konvencija dėl eksperimentiniais ir kitais moksliniais tikslais naudojamų stuburinių gyvūnų apsaugos pakeitimo protokolo, priimta 1998 m. birželio 22 d., Strasbūre (dar neratifikuota)
[http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriSer.do?uri=CELEX:22003A0806\(01\):LT:HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriSer.do?uri=CELEX:22003A0806(01):LT:HTML);
prisijungimo laikas: 2007-06-26.
3. 1976 m. liepos 27 d. Tarybos direktyva 76/768/EEB dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su kosmetikos gaminiais, suderinimo
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L1976:262:0169:LT:HTML>;
prisijungimo laikas: 2007-06-26.
4. 1986 m. lapkričio 24 d. Tarybos Direktyva 86/609/EEB dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, susijusių su eksperimentiniais ir kitais mokslo tikslais naudojamų gyvūnų apsauga suderinimo
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriSer.do?uri=CeLex:31986L0609:LT:HTML>;
prisijungimo laikas: 2007-06-26.
5. 2003 m. vasario 27 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2003/15/EB iš dalies keičianti Tarybos direktyvą 76/768 dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su kosmetikos gaminiais suderinimo
[http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriSer.do?uri=OJ:L:2003:066:0026:\(01\):LT:HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriSer.do?uri=OJ:L:2003:066:0026:(01):LT:HTML);
prisijungimo laikas: 2007-06-26.
6. Komisijos rekomendacija 2006/406/EB nustatanti teiginių dėl neatliktų bandymų su gyvūnais naudojimo gaires pagal Tarybos direktyvą 76/768/EEB
http://ec.europa.eu/enterprise/cosmetics/doc/2006_406/2006_406_et.pdf; prisijungimo laikas: 2007-07-15.
7. Komisijos sprendimas dėl Eksperimentams ir kitiems moksliniams tikslams naudojamų gyvūnų apsaugos patariamojo komiteto steigimo 90/67/EEB
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:03:10:31990D0067:LT:pdf>;
prisijungimo laikas: 2007-07-15.

8. Europos Komisijos ataskaita Tarybai ir Europos Parlamentui „Bandymams su gyvūnais alternatyvių metodų kūrimo, įteisinimo ir teisinio pripažinimo kosmetikos srityje ataskaita (2004 m.), Briuselis, 2005 04 29 KOM (2005). <http://ec.europa.eu/enterprise/cosmetics/doc/antest/report2004/lt.pdf>; prisijungimo laikas: 2007-07-15.
9. Komisijos darbo dokumentas dėl Bendrijos 2006-2010 m. gyvūnų apsaugos ir gerovės veiksmų plano, Briuselis 2006 01 23. http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ/site/lt/com/2006/com2006_0014lt01.doc; prisijungimo laikas: 2007-07-15.
10. Lietuvos Respublikos gyvūnų globos, laikymo ir naudojimo įstatymas//Valstybės žinios. 1997, Nr. 108 – 2728.
11. Lietuvos Respublikos valstybinės veterinarijos tarnybos direktoriaus 1998 m. gruodžio 31 d. įsakymas Nr.4-361 „Dėl laboratorinių gyvūnų veisimo, dauginimo, priežiūros ir transportavimo veterinarinių klausimų“//Valstybės žinios. 1999, Nr. 49-1590.
12. Lietuvos Respublikos valstybinės veterinarijos tarnybos direktoriaus 1999 m. sausio 18 d. įsakymas Nr.4-16 „Dėl laboratorinių gyvūnų naudojimo moksliniams bandymams“//Valstybės žinios.1999, Nr. 49 – 1591.
13. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1999 m. balandžio 12 d. įsakymas Nr. 155 „Dėl geros laboratorinės praktikos (GLP) taisyklių neklinikinių (eksperimentinių) laboratorijų tyrimams“// Valstybės žinios. 1999, Nr. 35-1053.
14. Lietuvos Respublikos valstybinės veterinarijos tarnybos direktoriaus 1999 m. gegužės 25 d. įsakymas Nr. 4-135 „Dėl laboratorinių gyvūnų naudojimo etikos komisijos prie Valstybinės veterinarijos tarnybos nuostatų patvirtinimo“//Valstybės žinios. 1999, Nr. 49-1593.
15. Lietuvos Respublikos valstybinės veterinarijos tarnybos direktoriaus 1999 m. lapkričio 17 d. įsakymas Nr. 4-300 „Dėl leidimų atlikti laboratorinius bandymus su gyvūnais išdavimo tvarkos“ ir Lietuvos laboratorinių gyvūnų naudojimo etikos komisijos prie Valstybinės veterinarijos tarnybos darbo reglamentas// Valstybės žinios. 1999, Nr. 99-2878.
16. Lietuvos Respublikos valstybinės veterinarijos tarnybos direktoriaus 2003 m. rugsėjo 18 d. įsakymas Nr. B1- 746 „ Dėl laboratoriniu gyvūnų Etikos komisijos prie Valstybinės veterinarijos tarnybos sudarymo// Valstybės žinios. 2003, Nr. 109-4908.
17. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2003 m. gruodžio 23 d. įsakymo Nr. V – 757 „Dėl Lietuvos higienos normos HN 62:2003 „Kosmetikos gaminiai: bendrieji reikalavimai,

- draudžiamos ir ribojamos medžiagos” patvirtinimo pakeitimo” //Valstybės žinios. Nr. V – 564.
18. Kauno medicinos universiteto Laboratorinių (eksperimentinių) gyvūnų naudojimo reglamentas// <http://www.kmu.lt/index.pdf?cid=1127> ; prisijungimo laikas: 2007-06-26.
 19. Kauno medicinos universiteto Laboratorinių (eksperimentinių) gyvūnų naudojimo Komisijos darbo reglamentas // <http://www.kmu.lt/index.pdf?cid=1126>; prisijungimo laikas: 2007-06-26.
 20. LGGD politika, priimta LGGD tarybos posėdyje, vykusiam 2001 04 20 <http://www.lggd.lt/politika>; prisijungimo laikas: 2007-06-26.
 21. Valstybines maisto ir veterinarijos tarnybos 2006 m. veiklos ataskaita <http://www.vet.lt>; prisijungimo laikas: 2007-06-26.

Specialioji literatūra:

22. Apie bandymus ir bandomuosius
<http://www.lrt.lt/subsite/subnews.php?strid=199017&id=225216>; prisijungimo laikas: 2007-06-26.
23. Animal Care and Use Committees: Structural Problems Impair Usefulness
<http://www.pcrm.org/resch/anex/IACUC.html>; prisijungimo laikas: 2007-05-02.
24. Baumans V. Science-based assessment of animal welfare: laboratory animals // Rev. sci. Tech. Off. Int Epiz, 2005,24(2). P. 503-514.
<http://www.oie.int/eng/publicat/RT/2402/PDFbaumans503-514.pdf>; prisijungimo laikas:2007-06-26.
25. Caplan A. L. Ethical Issues in Animal experimentation//Bulger R. E., Heitman E. The ethical dimensions of the biological and health sciences. P. 193-201.
26. Cohel C. The Case for the Use of Animals in Biomedical Research //Bonevac D. Today’s Moral Issues. Classical and Contemporary Perspectives.1998.P. 118-123.
27. Čiuplys S. Peteris Singeris ir elgesio su gyvūnais etika // Ekologinės etikos baruose. - Vilnius, VPU, 2003. P. 42-51.
28. Evans D., Evans M. Padorus pasiūlymas: klinikinių tyrimų etikos priežiūra. – Vilnius: Charibdė, 1999. P. 180-182.
29. Išmėginti kosmetikos produkciją su gyvūnais bus greitai uždrausta
<http://www.europarl.europa.eu/highlights/lt/eldr712.html>; prisijungimo laikas: 2006-06-17.
30. Frey R. G. Animals//Follette H. L. The Oxford Handbook of Practical ethics: Oxford university press. P. 161-188.

31. Heitman E. The Humane Care and Use of Animals in research// Bulger R.E., Heitman E. The ethical dimensions of the biological and health sciences. P. 183-191.
32. Mackevičiūtė J., Žičkienė S. Gamtinių būtybių moralinių teisių neantropocentiniai etiniai argumentai // Problemos, 2005 <http://www.animalrights.lt/files/issn1392-1126.pdf>; prisijungimo laikas 2007-06-26.
33. Stakišaitis D., Danila E. Farmakologinio budrumo pagrindai: Metodinės rekomendacijos - Vilnius, 2006.
34. Protestavo gyvūnų teisių gynėjai // Respublika, 2006 vasario 28d.
35. Paulauskas A. Genetiškai modifikuoti organizmai. – Vilnius: Gamtos paveldo fondas, 2004.
36. Recognition and alleviation of Pain and distress in Laboratory Animals// Bulger R.E., Heitman E. The ethical dimensions of the biological and health sciences. P. 203-205.
37. Rukšėnas O, Bukelskienė V. Eksperimentai su gyvybe: paminklas nežinomai pelei//SPECTRUM, VU žurnalas 1(4)2006. P. 4-8.
38. Šimkevičienė V., Rukšėnas O. Laboratorinių gyvūnų mokslo pagrindai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001.
39. Šimkevičienė V., Rukšėnas O. Development of laboratory animal science in Lithuania// http://biomedicum.ut.ee/sjlas/30_3_157-160.pdf; prisijungimo laikas 2007-06-26.
40. The ethics of research involving animals. Nuffield council on Bioethics. 2005. http://www.nuffieldbioethics.org/fileLibrary/pdf/RIA_Raport_Final-opt.pdf; prisijungimo laikas: 2007-06-26.
41. Weiss Ch. Medicininiai bandymai su gyvūnais // Engelhardt D. Praktinės medicinos etika: medicininių disciplinų spektras. – Vilnius: Žiburio leidykla, 1997. P. 32-38.
42. <http://www.lggd.lt>
43. http://ec.europa.eu/environment/chemicals/lab_animals/pdf/intro_lt.pdf
44. http://www.animalexperimentfacts.info/studies/welfare_nhps_schaw_2002.htm
45. http://ec.europa.eu/environment/chemicals/lab_animals/questionnaire1.htm.
46. http://quality-man.host.sk/studijos/II_semestras/PKE/referatai/kosmetika.pdf
47. <http://www.bchi.lt/biochem.htm>
48. http://en.wikipedia.org/wiki/Animals_testing
49. http://www.efsa.europa.eu/EFSA/Scientific_Opinion/ahaw_op_292_labanimalwelfare_summary_en_1.0.pdf
50. <http://www.delfi.lt/news/daily/science/article.php?in=10479801>
51. http://www.rds-online.org.uk/pages/page.asp?i_ToolbarID=5&i_PageID=49